

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Економічний факультет
Кафедра статистики, обліку та аудиту

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Завідувач кафедри
д. е. н., проф. **Оксана НЕСТЕРЕНКО**
Протокол № 1 від “26” серпня 2024 р.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ КОМПЛЕКС

дисципліни «Організація статистичних спостережень»

для студентів денної форми навчання
рівень вищої освіти перший (бакалаврський)
галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»
спеціальність 051 «Економіка»
освітня програма «Економічна- аналітика та статистика»

Розроблено:

к.е.н.(PhD), доцент, доцент ЗВО кафедри статистики, обліку та аудиту

Олена КУЩЕНКО

2024 / 2025 навчальний рік

ЗМІСТ

1. Робоча програма навчальної дисципліни
2. Навчальний контент (розширений план лекцій, конспект лекцій)
3. Плани практичних (семінарських) занять, самостійної роботи (у т.ч. індивідуальні завдання)
4. Питання, задачі, завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти, для контрольних робіт, передбачених навчальним планом, післятестатційного моніторингу набутих знань і вмінь з навчальної дисципліни
5. Завдання підсумкового контролю (семестрових екзаменів)
6. Критерії оцінювання знань студентів та розподіл балів

1. РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Міністерство освіти і науки України

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Кафедра статистики, обліку та аудиту

Робоча програма навчальної дисципліни

Організація статистичних спостережень
(назва навчальної дисципліни)

рівень вищої освіти **перший(бакалаврський)**

галузь знань **05 «Соціальні та поведінкові науки»**
(шифрі назва)

спеціальність **051»Економіка»**
(шифр і назва)

освітня програма **«Економічна аналітика та статистика»**
(шифр і назва)

спеціалізація _____
(шифр і назва)

вид дисципліни **вибіркова**
[обов’язкова , вибіркова,,(міжфакультетська) чи факультативна]

факультет **економічний**

2024 / 2025 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження вченою радою факультету (навчально-наукового інституту, центру)

“27” серпня 2024 року, протокол № 11

РОЗРОБНИК(И) ПРОГРАМИ: (вказати авторів, їхні наукові ступені, вчені звання та посади) **Кущенко** Олена Іванівна, к.е.н. (PhD), доцент, доцент ЗВО кафедри статистики, обліку та аудиту

Програму схвалено на засіданні кафедри статистики, обліку та аудиту

Протокол від “26” серпня 2024 року № 1

Завідувач кафедри статистики, обліку та аудиту

(підпис)

Оксана НЕСТЕРЕНКО

(ім'я та прізвище)

Програму погоджено з гарантом освітньої програми

Економічна аналітика та статистика

(назва освітньої програми)

Гарант освітньої (професійної/наукової) програми
(керівник проектної групи)

(підпис)

Олена КУЩЕНКО

(ім'я та прізвище)

Програму погоджено методичною комісією економічного факультету

назва факультету, для здобувачів вищої освіти якого викладається
навчальна дисципліна

Протокол від “27” серпня 2024 року № 1

Голова методичної комісії економічного факультету

(підпис)

Дар'я ЗАГОРСЬКА

(ім'я та прізвище)

ВСТУП

Програму навчальної дисципліни «**Організація статистичних спостережень**» укладено відповідно до освітньо-професійної програми підготовки фахівців першого (бакалаврського) рівня вищої освіти (назва рівня вищої освіти, освітньо-кваліфікаційного рівня) спеціальності (напрямку) 051 «Економіка»

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. **Мета** вивчення навчальної дисципліни є надання студентам знань про перший етап статистичного дослідження, його суть і завдання.

1.2. Основні **завдання** вивчення дисципліни є оволодіння принципами організації статистичних спостережень, розробки плану та програми.

Після завершення курсу студент має набуті такі **загальні та фахові компетентності**:

▪ Загальні

ЗК3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК4. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК8. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

▪ Фахові

СК6. Здатність застосовувати економіко-математичні методи та моделі для вирішення економічних задач.

СК10. Здатність використовувати сучасні джерела економічної, соціальної, управлінської, облікової інформації для складання службових документів та аналітичних звітів.

СК11. Здатність обґрунтовувати економічні рішення на основі розуміння закономірностей економічних систем і процесів та із застосуванням сучасного методичного інструментарію.

СК15. Здатність усвідомлювати сутність теоретичних та методичних основ статистичного дослідження та розуміти необхідність застосування сучасних статистичних методів і програмного забезпечення, що використовується для досягнення цілей статистичного дослідження соціально-економічних явищ й процесів.

СК17. Здатність узагальнювати оброблені дані та за результатами проведеного аналізу (за видами економічної діяльності, на певній території) і підсумками дослідження, проводити змістову інтерпретацію та обґрунтовувати тактичні й стратегічні рішення.

1.3. Кількість кредитів 5

1.4. Загальна кількість годин 150

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
вибіркова	
Денна форма навчання	Заочна (дистанційна) форма навчання
Рік підготовки	
3-й	3-й
Семестр	
6-й	6-й
Лекції	
32 год.	год
Практичні, семінарські заняття	
32 год.	- год.
Лабораторні заняття	
год.	- год.
Самостійна робота	
86 год.	год
- у тому числі індивідуальні завдання (розрахунково-графічні) -	

1.6. Заплановані результати навчання:

Згідно з вимогами освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми студенти повинні досягти таких **результатів навчання**:

ПРН2. Відтворювати моральні, культурні, наукові цінності, примножувати досягнення суспільства в соціально-економічній сфері, пропагувати ведення здорового способу життя.

ПРН3. Знати та використовувати економічну термінологію, пояснювати базові концепції мікро- та макроекономіки,

ПРН4. Розуміти принципи економічної науки, особливості функціонування економічних систем.

ПРН5. Застосовувати аналітичний та методичний інструментарій для обґрунтування пропозицій та прийняття управлінських рішень різними економічними агентами (індивідуумами, домогосподарствами, підприємствами та органами державної влади).

ПРН6. Використовувати професійну аргументацію для донесення інформації, ідей, проблем та способів їх вирішення до фахівців і нефахівців у сфері економічної діяльності.

ПРН7. Пояснювати моделі соціально-економічних явищ з погляду фундаментальних принципів і знань на основі розуміння основних напрямів розвитку економічної науки.

ПРН8. Застосовувати відповідні економіко-математичні методи та моделі для вирішення економічних задач.

ПРН9. Усвідомлювати основні особливості сучасної світової та національної економіки, інституційної структури, напрямів соціальної, економічної та зовнішньоекономічної політики держави.

ПРН10. Проводити аналіз функціонування та розвитку суб'єктів господарювання, визначати функціональні сфери, розраховувати відповідні показники які характеризують результативність їх діяльності.

ПРН11. Вміти аналізувати процеси державного та ринкового регулювання соціально-економічних і трудових відносин.

ПРН12. Застосовувати набуті теоретичні знання для розв'язання практичних завдань та змістовно інтерпретувати отримані результати.

ПРН13. Ідентифікувати джерела та розуміти методологію визначення і методи отримання соціально-економічних даних, збирати та аналізувати необхідну інформацію, розраховувати економічні та соціальні показники.

ПРН14. Визначати та планувати можливості особистого професійного розвитку.

ПРН15. Демонструвати базові навички креативного та критичного мислення у дослідженнях та професійному спілкуванні.

ПРН16. Вміти використовувати дані, надавати аргументацію, критично оцінювати логіку та формувати висновки з наукових та аналітичних текстів з економіки.

ПРН17. Виконувати міждисциплінарний аналіз соціально-економічних явищ і проблем в однієї або декількох професійних сферах з врахуванням ризиків та можливих соціально-економічних наслідків.

ПРН18. Використовувати нормативні та правові акти, що регламентують професійну діяльність.

ПРН19. Використовувати інформаційні та комунікаційні технології для вирішення соціально-економічних завдань, підготовки та представлення аналітичних звітів.

ПРН20. Оволодіти навичками усної та письмової професійної комунікації державною та іноземною мовами.

ПРН21. Вміти абстрактно мислити, застосовувати аналіз та синтез для виявлення ключових характеристик економічних систем різного рівня, а також особливостей поведінки їх суб'єктів.

ПРН22. Демонструвати гнучкість та адаптивність у нових ситуаціях, у роботі із новими об'єктами, та у невизначених умовах.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Програмно-методологічні та організаційні питання статистичного спостереження.

Тема 1. Місце статистичного спостереження в комплексі статистичного дослідження.

Статистичне дослідження передбачає проведення певних етапів робіт з метою одержання та оброблення первинних даних щодо об'єктів дослідження (явищ, процесів), що вивчаються. Традиційними етапами статистичного дослідження є: статистичне спостереження; зведення та групування даних спостереження; висновки та рекомендації щодо управління розвитком досліджуваного (явища, процесу). Проте у сучасних умовах III етап можна представити у розрізі таких складових: аналіз одержання даних (оцінювання поточного стану, встановлення закономірностей та тенденцій розвитку); короткотермінове (оперативне) прогнозування розвитку процесів; візуалізація (відображення) результатів аналізу та прогнозів у зручній щодо подання конкретному споживачеві формі; висновки та рекомендації, що ґрунтуються на даних аналізу та прогнозу.

Тема 2. Статистичне спостереження –перший етап дослідження

Проведення статистичного спостереження передбачає виконання певної підготовчої роботи, ретельного планування статистичних досліджень. Щодо підготовки та проведення статистичного спостереження необхідно вирішити питання програмно-методологічного та організаційного характеру. До питань програмно-методологічного характеру належить визначення мети спостереження, встановлення об'єкта та одиниці спостереження, розробка інструментарію статистичного спостереження. До організаційних питань входить визначення термінів та місця проведення статистичного спостереження, положення щодо його організації, підготовку та розстановку кадрів та ін.

Тема 3. Форми, види і способи статистичного спостереження та особливості їх застосування.

Залежно від організаційних форм та способів проведення існує певна множина видів статистичного спостереження. Це дозволяє досліднику вибрати саме той вид спостереження, який найбільше відповідає поставленим цілям і завданням, дозволяє врахувати особливості об'єкта чи явища, враховує реальні умови місця та часу, забезпечується необхідними ресурсами. Вибір та обґрунтування виду статистичного спостереження є одним з важливих питань статистичного дослідження. Існування різних способів статистичного спостереження зумовлено різним характером об'єктів статистичного дослідження. При цьому слід мати на увазі, що виділення видів і способів статистичного спостереження проводиться за різними ознаками, а на практиці це призводить до застосування різноманітних комбінацій окремих видів статистичного спостереження.

Розділ 2. Прогресивні способи одержання статистичної інформації та її контроль

Тема 4. Статистичні реєстри

Статистичні реєстри це списки або переліки одиниць певного об'єкта спостереження із зазначенням необхідних ознак, які постійно оновлюються та поповнюються (статистичний реєстр підприємств; реєстр фізичних осіб-підприємців; реєстр населення – поіменний список мешканців регіону із зазначенням їх паспортних даних; реєстр суб'єктів діяльності; реєстр домашніх господарств; реєстр земельного фонду та інші). Мета створення реєстрів: забезпечення необхідної повноти охоплення статистичних одиниць, які підлягають спостереженням, формування генеральних сукупностей (основ вибірки) одиниць статистичних спостережень та вивчення (наприклад демографії підприємств), а також інформаційних потреб користувачів.

Тема 5. Статистичні переписи

Перепис - це спеціально організоване спостереження, що повторюється, як правило, через рівні проміжки часу з метою отримання даних про чисельність, склад та стан об'єкта статистичного спостереження за рядом ознак.

Характерними рисами перепису є: одночасність проведення її на усій території, яка має бути охоплена обстеженням; єдність програми спостереження; реєстрація усіх одиниць спостереження за станом на той самий критичний момент часу. Програма спостереження, прийоми та способи отримання даних, по можливості, повинні залишатися незмінними. Це дозволяє забезпечити сумісність інформації, що збирається, і одержуваних у ході розробки матеріалів перепису узагальнюючих показників: можна не тільки визначити чисельність і склад досліджуваної сукупності, а й проаналізувати її кількісну та якісну зміну у період між двома обстеженнями.

Тема 6. Помилки спостереження та способи їх контролю

Проведення спостереження може супроводжуватися появою помилок. Статистичні дані повинні бути настільки точні, наскільки це потрібно щодо цілей аналітики та наскільки це може бути виправданим з точки зору витрат. При цьому важливо знати не лише про наявність помилок, а й про їх діапазон та можливість оцінити величину такої помилки. Для цього вимагається обов'язкове надання відомостей, можливість повторного звернення до респондента та контроль точності. Помилки, які виявляють у процесі контролю можуть бути різні за походженням та за дією.

Зважаючи на різні види помилок спостереження виділяють такі види їх контролю:

- контроль методів на окремих етапах збирання та оброблення даних з виправленням помилок (шляхом пробних обстежень та оперативного контролю);
- дескриптивний контроль шляхом додаткового проведення вибірових спостережень (насамперед, для контролю помилок в даних респондентів);
- контроль змісту та результатів (порівняння з даними з інших джерел, результатами, що одержані за допомогою інших методів).

Значною мірою якість одержаної в процесі спостереження інформації залежить від якості попередньої підготовчої роботи, а особливо від правильності складеної програми. Одним із заходів, який дозволяє уникнути помилок спостереження та сприяє підвищенню його ефективності, є проведення пробного спостереження. Його метою є уточнення питань програми, апробація інструментарію, оцінювання ступеня готовності кадрів до проведення спостереження. До таких спостережень, зокрема, належать пробні переписи населення, пілотаж анкет тощо. Це підготовча робота до другого перепису(2030 року) населення в Україні.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви розділів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна(дистанційна) форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с. р.		л	п	лаб.	інд.	с. р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Розділ 1. Програмно-методологічні та організаційні питання статистичного спостереження												
Тема 1. Місце статистичного спостереження в комплексі статистичного дослідження	22	4	4			14						
Тема 2. Статистичне спостереження-перший етап дослідження	26	6	6			14						
Тема 3. Форми, види і способи статистичного спостереження та особливості їх застосування	27	6	6			15						
Разом за розділом 1	75	16	16			43						
Розділ 2. Прогресивні способи одержання статистичної інформації та її контроль												
Тема 4. Статистичні реєстри	26	6	6			14						
Тема 5. Статистичні переписи	27	6	6			15						
Тема 6. Помилки спостереження та способи їх контролю	22	4	4			14						
Разом за розділом 2	75	16	16			43						
Усього годин	150	32	32			86						

4. Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Етапи статистичного дослідження	1	-
2	Сутність і завдання статистичного спостереження	1	-
3	Форми, види і способи статистичних спостережень	3	-
4	Статистична звітність на сайті Державної служби статистики України	3	-
5	Переписи населення початку XXI століття	2	-
6	Зіставлення даних перепису населення України та інших країн	3	-
7	Другий перепис населення України року	4	-
8	Зарубіжний досвід бізнес-обстежень	3	-
9	Статистичне спостереження (на конкретному прикладі)	3	-
10	Проведення «пілотажу» проектів статистичного формуляра для конкретних обстежень	2	-
11	Сутність помилок, статистичного спостереження та методи перевірки достовірності зібраних даних (на конкретних прикладах)	1	-
12	Тестування по розділам 1 та 2	3	-
13	Презентація статистичного спостереження	3	-
	Разом	32	-

5. Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Теоретичні знання: проектування статистичного дослідження	16	-
2	Виконання індивідуальних практичних завдань: збір та обробка статистичної інформації	18	-
3	Підсумки тестування: Переписи, реєстри, види і способи статистичного спостереження	16	-
4	Використання Internet ресурсів: застосовування пакету прикладних програм щодо розв'язання задач кількісного аналітичного оцінювання статистичного дослідження	16	-
5	Написання есе за результатами контрольної роботи та її презентація	20	-
	Разом	86	-

6. Індивідуальні завдання:

-

7. Методи навчання

Для досягнення освітніх цілей передбачені лекції, практичні заняття, консультації, самостійна робота та виконання контрольної роботи згідно з програмою навчальної дисципліни **«Організація статистичних спостережень»**

Також при викладанні дисципліни для активізації навчального процесу передбачено використання таких навчальних технологій як інтерактивні презентації (бажано англійською мовою), дискусії та ін.

8. Методи контролю

Основними завданнями контролю знань з дисципліни **«Організація статистичних спостережень»** є оцінювання засвоєння ними теоретичних знань і навичок, набутих під час навчання. При цьому, контрольні заходи мають:

- стимулювати систематичну самостійну індивідуальну роботу над навчальним матеріалом;
- забезпечити закріплення та реалізацію набутих теоретичних знань при проведенні семінарських занять та індивідуального завдання;
- прищепити навички відповідального ставлення до своїх обов'язків, самостійного цілеспрямованого пошуку потрібної інформації;
- згідно з навчальним планом з дисципліни **«Організація статистичних спостережень»** передбачена форма підсумкового контролю – **екзамен** . Оцінювання знань здійснюється за 100-бальною шкалою.

Критерії оцінювання знань щодо дисципліни «Організація статистичних спостережень»

Порядок оцінювання знань студентів, розроблений: і впроваджений у навчальний процес у Харківському національному університеті імені В.Н.Каразіна унормовує основні принципи організації поточного, підсумкового та семестрового контролю знань студентів з усіх видів виконуваних робіт (теоретична підготовка, практична робота, самостійна робота контрольна робота, наукова робота тощо), а також методику переведення показників академічної успішності студентів ХНУ імені В.Н.Каразіна у національну шкалу. Контрольні заходи є необхідним елементом зворотного зв'язку у процесі навчання.

Вони визначають відповідність рівня набутих студентами знань, умінь та навичок вимогам нормативних документів щодо вищої освіти.

Поточний контроль знань студентів

Система поточного контролю знань студентів передбачає оцінювання їх за трьома основними напрямками:

- а) перевірка теоретичних знань;
- б) перевірка практичних навичок (виконання індивідуального завдання).

Оцінювання рівня засвоєння теоретичних знань може проводитись в одній з альтернативних форм:

- за підсумками тестування ;
- під час проведення усної співбесіди зі студентом, у процесі якої студент дає відповіді на питання з різних тем дисципліни.

Оцінювання рівня набутих практичних навичок здійснюється за результатами виконання та захисту контрольної роботи.

Щодо виконання **контрольної роботи**, треба організувати та провести вибіркове статистичне спостереження (на конкретному прикладі). Тим самим студент повинен відпрацювати методику збору та аналітики інформації. Статистичне спостереження представити у вигляді презентації та захистити його на науковій конференції у групі.

Статистичне спостереження проводиться за наступним алгоритмом:

- Постановка проблеми і визначення основних етапів спостереження.
- Статистичне обґрунтування панелі спостереження.
- Розробка програми спостереження, "пілотаж анкети, коригування основної програми спостереження.
- Проведення статистичного спостереження за основною програмою.
- Зведення і угруповання даних статистичного спостереження.
- Аналітика результатів, виведення і пропозиції щодо проведеного спостереження.
- Підготовка презентації статистичного спостереження.
- Матеріали спостереження представити у формі ЕСЕ або Реферату і прислати для перевірки.
- Щодо захисту на науковій конференції, то вона проходить у вигляді (бажано інтерактивної) презентації свого спостереження.

9. Схема нарахування балів та критерії оцінювання навчальних досягнень

Структура засобів контролю та розподіл балів із дисципліни «**Організація статистичних спостережень**» наведена у наступній таблиці:

Узагальнена схема нарахування балів (денна форма навчання)

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання								Екзамен	Сума
Поточне оцінювання (проміжний контроль)					Контрольна робота, перед- бачена навчаль- ним планом	Індиві- дуальне зав- дання	Разом		
Розділ 1		Розділ 2							
T1	T2	T3	T4	T5	20	-	60	40	100
8	8	8	8	8	20	-	60	40	100

T1, T2, T3, T4, T5 – теми розділів

Для допуску до складання підсумкового екзамену здобувач вищої освіти повинен набрати не менше **15 балів** з навчальної дисципліни «**Організація статистичних спостережень**» під час поточного контролю, самостійної роботи та контрольної роботи.

Проміжний тестовий контроль проводиться два рази на семестр (у рамках вивчення Розділів). Загальна тривалість тестів за Розділами – по 1,5 години. Поточні тестування складаються з 10 тестів і 1 задачі. Одна правильна відповідь на кожен з тестів дорівнює 2 балу, за задачу – 10 балів. Тестове завдання містить запитання одиничного і множинного вибору різного рівня складності. Тести можуть бути застосовані як з метою контролю, так і для закріплення теоретичних знань і практичних навичок. Тести для проміжного контролю обираються із загального переліку тестів за відповідними темами.

Підсумковий контроль за курсом – у формі екзамену

До складання екзамену допускають студентів, що мають задовільну кількість балів зі складених тестів з основних навчальних двох розділів курсу, написання та захисту контрольної роботи у формі реферату або есе, передбачених програмою дисципліни.

Екзамен здійснюють за екзаменаційними білетами, які містять теоретичну частину, в якій одне теоретичне питання та два тестових завдання і практичну частину, у складі якого передбачено розв'язання та аналітична оцінка конкретної ситуації. Саме вони дають можливість здійснити оцінювання знань студента за дисципліною **«Організація статистичних спостережень»** (рис. 1).

Додаток 20	
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	
Факультет <u>економічний</u>	
Спеціальність <u>051 «Економіка»</u>	
Освітня програма «Економічна аналітика та статистика»	
Семестр <u>6</u>	
Форма навчання <u>денна</u>	
Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень): <u>перший (бакалаврський)</u>	
Навчальна дисципліна: «Організація статистичних спостережень»	
ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ №13	
1. Теоретична частина:	
1.1. Дати повну відповідь на питання: Аналітичні можливості спостереження. (max15 балів)	
1.2. Тести: (max по 5 балів)	
2. Практична частина:	
2.1. Розв'язати задачу: (max15 балів)	
Затверджено на засіданні кафедри статистики обліку та аудиту протокол № 1 від “26” серпня 2024 р.	
Завідувач кафедри	 підпис Оксана НЕСТЕРЕНКО
Екзаменатор	 підпис Олена КУЩЕНКО

Рисунок 9. 1 - Зразок екзаменаційного білету

Критерії оцінювання навчальних досягнень

Критерії оцінювання результативності роботи студентів при виконанні самостійної роботи

Якісними критеріями оцінювання виконання індивідуальних завдань студентами є:

1. *Повнота виконання завдання:* елементарна; фрагментарна; повна; неповна.
2. *Рівень самостійності студента:* під керівництвом викладача; консультація викладача; самостійно.
3. *Сформованість навчально-інформаційних умінь:* роботи з підручником, володіння різними способами читання, складання плану, рецензій, конспекту, вміння користуватися бібліотекою, спостереження, експеримент тощо.
4. *Сформованість навчально-інтелектуальних умінь:* визначення понять, аналіз,

синтез, порівняння, класифікація, систематизація, узагальнення, абстрагування, вміння відповідати на запитання, виконувати творчі завдання тощо.

5. *Рівень сформованості фахових методичних вмінь (вміння застосовувати на практиці набуті знання):* низький – володіння умінням здійснювати первинну обробку навчальної інформації без подальшого її аналізу; середній – уміння вибирати відомі способи дій для виконання фахових завдань; достатній – застосовує набуті знання у стандартних практичних ситуаціях; високий – володіння умінням творчо-пошукової діяльності.

Критерії оцінювання здобувачів вищої освіти за відповіді на питання поточного контролю

Завданням поточного контролю є перевірка розуміння та засвоєння певного матеріалу, вироблених навичок проведення розрахункових робіт, умінь самостійно опрацьовувати тексти, здатності осмислити зміст теми чи розділу, умінь публічно чи письмово представити певний матеріал (презентація).

Якісними критеріями оцінювання виконання завдань поточного контролю є:

1. *Повнота відповіді або виконання завдання:* елементарна; фрагментарна; повна; неповна.

2. *Рівень сформованості логічних умінь:* елементарні дії; операція, правило, алгоритм; правила визначення понять; формулювання законів і закономірностей; структурування суджень, доводів, описів.

Критерії оцінювання здобувачів вищої освіти за виконання контрольної роботи

Контрольна робота студента складається з 4-ох основних розділів завдання. Максимальна оцінка за виконання завдань контрольної роботи – 20 балів.

Схема оцінювання контрольної роботи у тах балах:

№ п/п	Розділи завдання	тах бал
1	Постановка проблеми та актуальність	2
2	Науково обґрунтований алгоритм збору та обробки статистичної інформації	3
3	Аналітика статистичного спостереження та презентація на науковій конференції у групі	10
4	Бонусні бали за використання англійської мови	5
	Усього	20

Критерії оцінювання на екзамені:

Оцінювання знань студента проводиться за 100-бальною чотирирівневою шкалою (відмінно, добре, задовільно, незадовільно). За екзамен студент може отримати максимум 40 балів:

1. Для отримання оцінки «відмінно» (35-40 балів) студент повинен: укластися у встановлений строк підготовки відповіді; викласти теоретичний матеріал чітко, коротко, зв'язано й обґрунтовано; навести вірне рішення задачі та тестів.

2. Для одержання оцінки «добре» (25-34 балів) студент повинен: укластися у встановлений строк підготовки відповіді; викласти теоретичний матеріал обґрунтовано й зв'язано; навести вірне рішення задачі; можливі помилки при відповіді на тести.

3. Для отримання оцінки «задовільно» (15-24 балів) студент повинен: викладати теоретичний матеріал у доступній для розуміння формі; можливі помилки при розв'язанні задачі та тестів.

4. Оцінку «незадовільно» (1-14 балів) отримують студенти, відповіді яких можуть бути оцінені нижче вимог, сформульованих у попередньому пункті.

Шкала оцінювання екзаменаційної роботи:

- за правильну відповідь на теоретичне питання студент одержує - 15 балів;
- за правильно виконане 2-х тестових завдань – 10 балів;
- за правильно виконане практичне завдання студент одержує 15 балів.

Якщо одна з оцінок не зараховано «незадовільно», то загальна оцінка не може бути вищою за зараховано «задовільно».

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни визначається як загальна оцінка, яка враховує оцінки з кожного виду контролю (оцінки проміжного контролю за роботу протягом семестру та оцінка за результатами підсумкового заліку).

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни визначається як загальна оцінка, яка враховує оцінки з кожного виду контролю (оцінки проміжного контролю за роботу протягом семестру та оцінка за результатами підсумкового екзамену).

Зведена шкала оцінювання роботи студентів з дисципліни «Організація статистичних спостережень»

Види робіт	Максимум балів
Поточне оцінювання	40
Контрольна робота	20
РАЗОМ	60
<i>Екзамен</i>	40
ВСЬОГО	100

У відповідності до набраних студентом балів оцінка знання матеріалу проводиться за чотирирівневою системою згідно з Методикою переведення показників успішності знань студентів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
	для чотирирівневої шкали оцінювання
90–100	відмінно
70–89	добре
50–69	задовільно
1–49	незадовільно

10. Рекомендована література

Основна

1. **Єріна А. М.** Статистика : підручник. К. : Знання, 2009. 484 с.
2. **Ковалевський Г.В.** Практикум та тренінг зі статистики: навч. Посібник. За ред. Г.В. Ковалевського. Х.: ХНАМГ, 2012. 156 с.
3. **Кущенко О.І., Мамонтова О.Г.** Програма економіко-статистичної виробничої практики: для студентів 3 курсу економічного факультету. Х.:ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2016. 46 с.
4. **Кущенко О.І.** Статистика туризму: навчально-методичний посібник українською та англійською мовами. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2018. 79 с
5. **Kushchenko Olena** Statistical methodology of analytic geometry of Green economy. «Зелена економіка» – необхідна умова сталого розвитку національної економіки України: колективна монографія/За заг. ред.О.Л. Гальцової. Херсон: Видавничий дім «Гальветика», 2020. С.34-51.
6. **Моторин Р.М., Чекотовський Е.В.** Статистика для економістів: навч.посіб. К.: Знання, 2009.-430 с.= компакт-диск.
7. **Економічна статистика:** навчальний посібник, 2-ге вид., перероб. та доп. / О.О. Нестеренко, О.С. Корепанов, Т. Г. Чала та ін.; за ред. О. О. Нестеренко,

В. М. Соболева, Т. Г. Чалої. Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 448 с. **Кущенко О.І. Розділ 16.** Митна статистика (С. 405–425), **Розділ 17.** Статистика туризму (С.426-438).

Допоміжна

1. **Кущенко О.І.** Історія статистичної думки: навчально-методичний посібник (До 210-й річниці Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна). Х.:ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. 88с.+ компакт-диск(українською та англійською мовами).
2. **Kushchenko O.I., Mamontova O.G.** Historical intercommunication of statistical science and practice (Історичний взаємозв'язок статистичної науки і практики). *Модернізація економіки країни в контексті соціальних викликів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Львів, 1 вересня 2018 року) / ГО «Львівська економічна фундація». Львів: ЛЕФ, 2018. С. 8 – 11.*
3. **Методика розрахунку показників демографії підприємств**, затверджена [наказом Державної служби статистики України від 07.08.2014 №228](#)
4. **Тимчасові роз'яснення** з формування інформаційного фонду Реєстру статистичних одиниць та загального списку одиниць статистичних спостережень, затверджені наказом Державної служби статистики України від 18.04.2014 №100 зі змінами.
5. **Роз'яснення** щодо визначення основного та другорядних видів економічної діяльності, затверджені наказом Держстату від 30.12.2014 №413.
6. **Регламент** виконання робіт з визначення основного виду економічної діяльності підприємств, затверджений наказом Державного комітету статистики України від 29.12.2012 №552 зі змінами.
7. **Порядок** визначення органу державного управління для юридичних осіб у Єдиному державному реєстрі підприємств та організацій України, затверджений наказом Державної служби статистики України від 11.01.2014 №7.
8. **Регламент виконання робіт з актуалізації переліку місцевих одиниць на основі даних державних статистичних спостережень**, затверджений [наказом Держкомстату від 31.12.2015 №387](#).
9. **Порядок** визначення розміру підприємства в Статистичному реєстрі підприємств, затверджений наказом Держкомстату від 14.11.2016 №215.
11. **Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті, відео-лекції, інше методичне забезпечення**
 1. Закон України від 17.09.1992 № 2614- XII «Про державну статистику». 2018 Державна фіскальна служба України. Весь контент доступний. URL: sfs.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo.../zakoni.../53676.html
 2. **Кущенко О.І.** Статистика: дистанційний курс: навчально-методична праця (Сертифікат №56/2016. Рішення Координаційної ради ХНУ імені В.Н. Каразіна, протокол №7 від 04.11.2016). URL: <http://www.dist.karazin.ua>
 3. **Kushchenko O.I.** Possibilities of the eKhNUIR use of statistical methodology are in educational process. ISSN 2310-8665 [eKhNUIR](#). Kharkiv. 2019. URI: <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/14605>

4. **Kushchenko E.I. Methodological bases of statistical study of seasonality of market of tourist product.** *The world of science and innovation*. Abstracts of the 1 st International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. London, United Kingdom. 2020. Pp. 44-48. URL: <https://sci-conf.com.ua/i-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-the-world-of-science-and-innovation-19-21-avgusta-2020-goda-london-velikobritaniya-arhiv>;
5. **Кущенко О. І., Мамонтова О. Г.** Статистичні трансформації проведення другого перепису населення України у 2023 році. // *Priority directions of science and technology development*. Abstracts of the 7th International scientific and practical conference. SPC "Sci-conf.com.ua". Kyiv, Ukraine. 2021. Pp. 1050-1054. URL: <https://sci-conf.com.ua/vii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiyapriority-directions-of-science-and-technology-development-21-23-marta-2021-godakiev-ukraina-arhiv/>.
6. **Olena Kushchenko.** Theoretical and methodological bases of custom market research. Development of Ukraine's customs policy in the context of European integration: Scientific monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. 276 P.130-148. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp>
7. **Статистична інформація.** Офіційний сайт державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. **Статистична інформація.** Веб-сайт статистики ООН. URL: <http://www.unisystem.org>
9. **Статистична інформація.** Веб-сайт Евростата ЕС. URL: <http://www.europa.eu.int/comm/eurostat>

12. Особливості навчання за денною формами в умовах дії обставин непереборної сили

В умовах дії форс-мажорних обмежень освітній процес в університеті здійснюється відповідно до наказів/ розпоряджень ректора/ проректора повністю дистанційно в синхронному режимі.

Складання підсумкового семестрового контролю: в разі запровадження жорстких обмежень з заборонаю відвідування ЗВО студентам денної форми навчання надається можливість скласти **екзамен в змішаній формі дистанційно на платформі Moodle** в дистанційному курсі «**Організація статистичних спостережень**» за посиланням; URL: <https://moodle.karazin.ua/course/view.php?id=5151>

2.Навчальний контент (розширений план лекцій, конспект лекцій):

Дистанційний курс: Кущенко О.І. «Організація статистичних спостережень» URL:
<https://moodle.karazin.ua/course/view.php?id=5151>

Розширений план лекцій, конспект лекцій

Розділ 1. Програмно-методологічні та організаційні питання статистичного спостереження.

Тема 1. Місце статистичного спостереження в комплексі статистичного дослідження.

Статистичне дослідження передбачає проведення певних етапів робіт з метою одержання та оброблення первинних даних щодо об'єктів дослідження (явищ, процесів), що вивчаються. Традиційними етапами статистичного дослідження є: статистичне спостереження; зведення та групування даних спостереження; висновки та рекомендації щодо управління розвитком досліджуваного (явища, процесу). Проте у сучасних умовах III етап можна представити у розрізі таких складових: аналіз одержання даних (оцінювання поточного стану, встановлення закономірностей та тенденцій розвитку); короткотермінове (оперативне) прогнозування розвитку процесів; візуалізація (відображення) результатів аналізу та прогнозів у зручній щодо подання конкретному споживачеві формі; висновки та рекомендації, що ґрунтуються на даних аналізу та прогнозу.

Теорія статистики розробляє загальні принципи і методи статистичного дослідження громадських явищ і є методологічною основою, тобто ядром усіх галузевих статистик. Явища, що вивчаються статистикою, не мають постійних, завжди одних і тих самих результатів, проте вони мають так звану статистичну регулярність і стійкість, що робить можливою їх чисельну оцінку.

Закон великих чисел доводить можливість виявлення статистичної закономірності при вивченні масових громадських явищ. Для цього і проводяться статистичні дослідження, що складаються з трьох основних етапів:

1-й етап – статистичне спостереження;
2-й етап – зведення, угруповання і класифікації отриманих статистичних матеріалів;
3-й етап – обробка даних за допомогою системи статистичних показників, а також аналіз отриманих результатів, висновки і прогнози. Для того, щоб виконати статистичне дослідження, потрібна науково обґрунтована інформаційна база, яка формується у результаті статистичного спостереження, що є початковою стадією статистичного дослідження.

Тема 2. Статистичне спостереження –перший етап дослідження

Проведення статистичного спостереження передбачає виконання певної підготовчої роботи, ретельного планування статистичних досліджень. Щодо підготовки та проведення

статистичного спостереження необхідно вирішити питання програмно-методологічного та організаційного характеру. До питань програмно-методологічного характеру належить визначення мети спостереження, встановлення об'єкта та одиниці спостереження, розробка інструментарію статистичного спостереження. До організаційних питань входить визначення термінів та місця проведення статистичного спостереження, положення щодо його організації, підготовку та розстановку кадрів та ін.

Статистичне спостереження - перша стадія статистичного дослідження, що представляє роботу з виміру та реєстрації значень ознак одиниць досліджуваної сукупності.

Сукупність одиниць, про які збираються дані, утворює **об'єкт спостереження**. Одиниці сукупності повинні відповідати певним обмежувальним критеріям – цензу. Ценз встановлюється виходячи із мети статистичного дослідження. При першому промисловому перепису було встановлено наступний ценз: перепису підлягали усе підприємства, які мали механічний двигун, з числом робочих щонайменше 16, і навіть підприємства, які мали двигуни, з кількістю робочих щонайменше 30.

Для встановлення контингенту дітей дошкільного і шкільного віку, визначення їх забезпеченості дитячими установами та школами як об'єкт спостереження береться населення. До постійного населення певного населеного пункту відносяться особи, які зазвичай проживають у даному пункті, незалежно від їх фактичного місцезнаходження у момент обліку.

Для організації обслуговування населення міським транспортом, для організації торгівлі як об'єкт беруть до уваги готівкове населення. Готівкове населення - усі особи, які фактично перебувають у даному пункті на момент обліку незалежно від того, чи є їх перебування в цьому пункті тимчасовим або постійним.

Необхідно диференціювати одиницю сукупності та одиницю спостереження. **Одиниця сукупності** - те, що піддається обстеженню, **одиниця спостереження** - джерело відомостей про одиниці сукупності. Одиниці спостереження можуть збігатися з одиницями сукупності. При переписі худоби, наприклад, одиницею сукупності є тварина, а одиницею спостереження – сільськогосподарський двір. При переписі населення та одиницею сукупності, та одиницею спостереження виступає людина.

Залежно від мети статистичного дослідження об'єктів спостереження може бути кілька. Під час проведення мікропереписів населення дані збиралися як про населення, так й про домогосподарства. Під **домогосподарством** розуміють людей, що проживають спільно і ведуть спільне господарство. На відміну від сім'ї, домогосподарство може складатися з однієї людини, що забезпечує себе матеріально.

Під час проведення спостереження необхідно враховувати правила відбору ознак одиниці статистичної сукупності: ознаки відбирають з урахуванням цілей дослідження, можливостей обробки та аналізу даних. Відібраних ознак має бути багато; ознаки необхідно комбінувати, щоб вони взаємно доповнювали одна одну; відібрані ознаки повинні враховувати можливості дослідника у процесі їх реєстрації.

Перелік питань, куди мають бути отримані відповіді у процесі статистичного спостереження, називається **програмою спостереження**. Зміст програми та кількість питань залежать від особливостей досліджуваного явища та мети спостереження. Обширна програма, що містить велику кількість питань, дозволяє отримати більш різноманітні відомості і тому більш поглиблено досліджувати сутність та особливості сукупності одиниць, що вивчаються. Вузька програма спрямована на збір відомостей з обмеженого кола питань, які часто мають лише суто практичне значення. Спеціальна програма орієнтована на облік специфічних особливостей об'єкта дослідження, наприклад, збирання інформації про публікації за певним розділом науки з метою проведення їх статистичної аналітики.

Розробка програми – одна з найважливіших методологічних проблем спостереження, бо від її якості залежить цінність зібраної статистичної інформації. Вона, як правило, досить складна і потребує широкої участі практичних та теоретичних працівників, зацікавлених у результатах спостереження.

До програми спостереження висувається низка вимог, яким вона має задовольняти під час статистичної аналітики. Відзначимо **основні** з них:

1. Програма повинна містити лише такі питання, які, безумовно, необхідні для даного статистичного дослідження. Не слід захаращувати програму зайвими деталями. Чим ширше проводиться дослідження, тим коротшою має бути програма.
2. У програму слід включати ті питання, на які можна отримати точні відповіді. Часто для того, щоб забезпечити одноманітне тлумачення, пояснити питання, на яке відповідають, йому підказують.
3. Не можна включати в програму питання, здатні викликати підозру в тому, що відповіді на них можуть бути використані на користь відповідальних.
4. Програму спостереження доцільно будувати так щоб відповідями одного запитання можна було контролювати відповіді іншого.

Програма спостереження оформляється як **статистичний формуляр**, куди заносять первинні відомості. Формуляр має дві форми: індивідуальну та спискову. У першому випадку на кожен одиницю сукупності виділяється окремий бланк, в іншому – для кожної одиниці у бланку відводиться окремий рядок або графа. Наприклад, під час перепису населення члени кожної сім'ї записуються в один переписний лист. Облікова форма менш трудомістка для заповнення, оскільки ряд ознак, загальних для всієї сукупності одиниць спостереження, фіксується одноразово, а чи не кожному аркуші-картці. Індивідуальні форми легше обробляти вручну, але зараз це не актуально.

Галузевий стандарт на формуляр-зразок державного статистичного спостереження встановлює вимоги до складу, побудови та оформлення форм уніфікованої системи звітно-статистичної документації, що використовуються для організації періодичних та одноразових державних статистичних спостережень. Документи, що входять до складу системи державного статистичного спостереження, повинні складатися із трьох

частин: заголовної, змістовної та оформлювальної, в межах яких розташовується п'ять зон.

Для забезпечення одноманітності у тлумаченні програми спостереження розробляються відповідні інструкції щодо пояснення та взаємного контролю питань програми. В інструкції відображаються мета та завдання статистичного спостереження, відомості про об'єкт та одиниці спостереження, про час та строки проведення спостереження, про оформлення результатів та строку їх подання у відповідні організації. В інструкції даються вказівки, як слід розуміти те чи інше питання програми, наводиться приклади можливих відповідей та порядок заповнення формуляру. Так, в інструкції про порядки проведення перепису та заповнення переписних листів, категорії переписного населення, єдині правила запису відповідей. Від чіткого складання інструкції багато в чому залежить якість статистичного дослідження, тому вона має бути написана коротко, просто та ясно. Інструкція оформляється за спостереженням, утворює *інструментарій статистичного спостереження*.

Організаційний план спостереження відбиває етапи його проведення. До етапів належать: підготовка спостереження; проведення масового збору даних; підготовка даних до автоматизованої обробки; розробка пропозицій щодо вдосконалення статистичного спостереження.

Будь-яке статистичне спостереження потребує ретельної, продуманої підготовки. Від неї багато в чому залежатимуть надійність та достовірність інформації, своєчасність її отримання.

Підготовка статистичного спостереження – процес, до складу якого різні види работ. Спочатку необхідно вирішити методологічні питання, найважливішими з яких є визначення мети та об'єкта спостереження, одиниці сукупності та спостереження, складу ознак, що підлягають реєстрації; вибір форми проведення спостереження; розробка документів для збору даних, методів та засобів отримання даних, їх контролю.

Крім методологічних питань, необхідно вирішити **проблеми організаційного характеру**: визначити склад органів, які проводять спостереження; підібрати та підготувати кадри для проведення спостереження; скласти календарний план робіт з підготовки, проведення та обробки матеріалів спостереження; провести тиражування документів для збирання даних.

Проведення **масового збору** даних включає роботи, пов'язані безпосередньо із заповненням статистичних формулярів. Цей етап починається з розсилки переписних аркушів, анкет, бланків, форм статистичної звітності та закінчується їх здаванням після заповнення до органів, які проводять спостереження.

Зібрані дані на етапі **підготовки до автоматизованої обробки** піддаються арифметичному та логічному контролю. Обидва ці види контролю ґрунтуються на знанні взаємозв'язків між показниками та якісними ознаками. На заключному етапі проведення спостереження аналізуються причини, що призвели до невірної заповнення статистичних бланків, та

розробляються пропозиції щодо вдосконалення спостереження. Це дуже важливо задля організації майбутніх досліджень.

Тема 3. Форми, види і способи статистичного спостереження та особливості їх застосування.

Залежно від організаційних форм та способів проведення існує певна множина видів статистичного спостереження. Це дозволяє досліднику вибрати саме той вид спостереження, який найбільше відповідає поставленим цілям і завданням, дозволяє врахувати особливості об'єкта чи явища, враховує реальні умови місця та часу, забезпечується необхідними ресурсами. Вибір та обґрунтування виду статистичного спостереження є одним з важливих питань статистичного дослідження. Існування різних способів статистичного спостереження зумовлено різним характером об'єктів статистичного дослідження. При цьому слід мати на увазі, що виділення видів і способів статистичного спостереження проводиться за різними ознаками, а на практиці це призводить до застосування різноманітних комбінацій окремих видів статистичного спостереження.

3.1. Організаційні форми статистичного спостереження

У звітній статистиці використовуються три організаційні форми статистичного спостереження:

- Звітність підприємств, організацій, установ;
- Спеціально організоване статистичне спостереження;
- Реєстри.

Звітність – це основна форма статистичного спостереження, з допомогою якої статистичні органи у визначені терміни отримують від підприємств, установ та закупівельних організацій необхідні дані як встановлених у законному порядку звітних документів, скріплюваних підписами осіб, відповідальних їх подання і достовірність зібраних відомостей. Таким чином, звітність – це офіційний документ, який містить статистичні відомості про роботу підприємства, установи, організації.

Звітність як форма статистичного спостереження ґрунтується на первинному обліку та є його узагальненням. Первинний облік є реєстрацію різних чинників, подій, вироблену у міру їх здійснення, зазвичай, на спеціальному документі, званому **первинним обліковим документом**.

Для звітності характерним є те, що, по-перше, вона затверджується органами державної статистики. Подання інформації щодо незатверджених форм є порушенням звітної дисципліни. По-друге, має обов'язковий характер, тобто. усі підприємства, установи, організації повинні представляти її у вказані терміни: юридичну силу, оскільки підписується керівником підприємства; документальну обґрунтованість, оскільки всі дані базуються на документах первинного обліку.

Спеціально організоване спостереження проводиться з метою отримання відомостей, які відсутні у звітності, або для перевірки її даних. Приклад такого спостереження є перепис. Українська практична статистика

здійснює переписи населення, матеріальних ресурсів, багаторічних насаджень, невстановленого обладнання, будівництв, незавершеного будівництва, обладнання, худоби.

Перепис - це спеціально організоване спостереження, що повторюється, як правило, через рівні проміжки часу з метою отримання даних про чисельність, склад та стан об'єкта статистичного спостереження за рядом ознак.

Характерними рисами перепису є: одночасність проведення її на всій території, яка має бути охоплена обстеженням; єдність програми спостереження; реєстрація всіх одиниць спостереження за станом на той самий критичний момент часу. Програма спостереження, прийоми та способи отримання даних, по можливості, повинні залишатися незмінними. Це дозволяє забезпечити сумісність інформації, що збирається, і одержуваних в ході розробки матеріалів перепису узагальнюючих показників: можна не тільки визначити чисельність і склад досліджуваної сукупності, а й проаналізувати її кількісну та якісну зміну в період між двома обстеженнями.

Програма таких переписів передбачає отримання даних про чисельність зайнятого населення, заробітну плату, відпрацьовані людино-години, витрати на постачання; відомостей про споживання електроенергії, капітальні вкладення, вартість та кількість відвантаженої продукції, запаси готової продукції, вартість незавершеного виробництва, матеріалів і палива на кінець року, а також містить спеціальні питання про тип підприємства, його обладнання тощо. Опитувальні форми надсилаються підприємствами для заповнення поштою за 4-7 місяців на початок перепису. Це дозволяє звітним одиницям своєчасно та правильно заповнити переписні листи.

Одним з основних принципів проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи перепису 200 р. стала гранична лаконічність і простота як запорука швидкого засвоєння інформації та отримання швидкої реакції населення у відповідь.

Вперше у переписі населення використали Інтернет, який продемонстрував свої можливості у роботі з населенням.

За 10 років у суспільстві відбуваються значні зміни, що знижують ефективність застосованих у попередній кампанії методів проведення перепису, потрібне внесення коректив до змісту опитувальних листів, методику збору та обробки даних з урахуванням сучасних соціальних та поведінкових факторів.

Перепису передуює серйозна всеосяжна робота з населенням, **основна мета** якої – **показати і переконати**, що **перепис необхідний**, оскільки становить основну національну статистику кожної країни і є одним з найважливіших джерел відомостей про демографічну та соціальну ситуацію на регіональному та глобальному рівнях.

Вигоди, які можна отримати від перепису, значно перевищують витрати на його проведення. Цей висновок заснований на результатах повсюдного поширення даних перепису населення та їх значення для

збереження, підтримки та розширення знань суспільства про себе. Крім того, перепис є своєрідним стимулом політичного життя суспільства, сприяє його демократизації, зокрема – проведенню демократичних виборів, справедливому використанню та розподілу суспільних ресурсів.

Загальнонаціональний перепис населення пройшов на початку тисячоліття 2000 – 2001 рр. у багатьох країнах світу: Великобританія, США, Канада, Чехія, Аргентина, Китай, ПАР та Україна.

Програма перепису 2001 р. була орієнтована на максимальне охоплення населення та одночасно націлена на те, щоб звести до мінімуму зусилля громадян.

Якщо у 1991 році заповнені анкети роздавали і збирали переписувачі, то 2001 році переписувачі лише доставили громадянам анкети додому. Заповнені анкети громадяни самі безкоштовно надсилали поштою. Анкета перепису була забезпечена конвертом із зворотною адресою та оплаченою назад доставкою.

Уряд Великобританії вирішив виключити з анкети 2001 р. питання про доходи, яке, як показала практика, є основною причиною відмови багатьох громадян від участі у переписі.

В Австрії згідно з рекомендаціями міжнародних організацій 15 травня 2001 р. було проведено всенародний перепис населення, опис житлового фонду та стану зайнятості населення.

У Чехії перепис населення пройшов у ніч з 28 лютого на 1 березня 2001 р. Формуляр, який вручали рахівники, складався з трьох частин.

У Китайській Народній Республіці п'ятий за рахунком загальнонаціональний перепис населення пройшов з 1 по 15 листопада 2002 року.

Переписувачі прийшли до кожного будинку з переписною анкетною, на заповнення якої витрачалось приблизно 30 хв. В анкетах містилися такі питання:

Демографічні та соціальні – стать, вік, мова.

Рівень народжуваності та смертності – скільки народжених дітей вижило, скільки померло?

Міграція – місце народження, громадянство.

Освіта – рівень освіти, час навчання у освітніх закладах, галузь науки.

Економічна активність - статус зайнятості, розміри доходів, стаж.

Нерухомість - тип житла, телефон, електрика, каналізація, водопровід.

Реєстрове спостереження - це форма безперервного статистичного спостереження за довготривалими процесами, що мають фіксований початок, стадію розвитку та фіксований кінець. Воно ґрунтується на веденні статистичного реєстру. Регістр являє собою систему обліку, що постійно стежить за станом одиниці спостереження і оцінює силу впливу різних факторів на показники, що вивчаються. У реєстрі кожна одиниця спостереження характеризується сукупністю показників. Одні їх залишаються постійними протягом усього часу спостереження і реєструються один раз; інші показники, періодичність зміни яких невідома, оновлюються у міру

зміни; треті – являють собою динамічні ряди показників із заздалегідь відомим періодом оновлення. Усі показники зберігаються до завершення спостереження за одиницею обстежуваної сукупності. У практиці статистики розрізняють реєстри населення та реєстри підприємств.

3.2. Види та способи статистичного спостереження

Статистичні спостереження можна розбити на групи за такими ознаками:

- час реєстрації фактів;
- охоплення одиниць сукупності.

За часом реєстрації фактів буває безперервне, періодичне та одноразове спостереження.

При поточному спостереженні зміни щодо явищ, що вивчаються, фіксуються в міру їх наступу, наприклад при реєстрації народжень, смертей, стану в шлюбі. Таке спостереження проводиться з вивчення динаміки будь-якого явища.

Дані, що відображають зміни об'єкта, можуть бути зібрані протягом кількох обстежень. Вони зазвичай проводяться за подібною програмою та інструментарієм і називаються періодичними. До такого виду спостереження відносяться переписи населення, реєстрація цін виробників за окремими товарами.

Одноразове обстеження дає відомості про кількісні характеристики будь-якого явища або процесу в момент його дослідження. Повторна реєстрація проводиться через якийсь час або може не проводитись взагалі. Одноразовим обстеженням була інвентаризація незавершеного виробничого будівництва 1990 року.

За охопленням одиниць сукупності статистичне спостереження буває суцільне і несуцільне.

Завданням *суцільного спостереження* є отримання інформації про всі одиниці досліджуваної сукупності. До останнього часу українська система державної статистики спиралася насамперед на суцільне спостереження. Однак такий вид спостереження має серйозні недоліки: високу вартість отримання та обробки всього обсягу інформації; великі витрати трудових ресурсів; недостатню оперативність інформації, тому що для її збирання та обробки необхідно багато часу. І нарешті, жодне суцільне спостереження, зазвичай, не забезпечує повного охоплення всіх без винятку одиниць сукупності. Більша чи менша кількість одиниць обов'язково залишається поза спостереженням як із проведенні одноразових обстежень, і за такої форми спостереження, як звітність.

Кількість і частка неохоплених одиниць залежить від багатьох чинників: виду обстеження; типу звітної одиниці; кваліфікації реєстратора; змісту питань, передбачених програмою спостереження; часу дня та року, коли проводиться обстеження.

Несуцільне спостереження спочатку передбачає, що обстеженню підлягає лише частина одиниць досліджуваної сукупності. При його проведенні слід заздалегідь визначити, яка частина сукупності має бути піддана спостереженню і як слід відібрати ті одиниці, які мають бути обстежені.

Однією з переваг несучільних спостережень є можливість отримання у більш короткі терміни і з меншими витратами ресурсів, ніж із суцільному спостереженні. Це з меншим обсягом зібраної інформації, отже, з нижчими витратами її отримання, перевірку достовірності, обробку, аналіз.

Існує кілька видів несучільного спостереження. Одне – **вибіркове спостереження**. Це досить поширений вид, заснований на принципі випадкового відбору тих одиниць досліджуваної сукупності, які повинні бути спостережені. При правильній організації вибіркового спостереження дає досить точні результати, цілком придатні характеристики всієї досліджуваної сукупності. У цьому полягає перевага вибіркового спостереження проти іншими видами непоганого спостереження.

Чисельність вибіркової сукупності залежить від природи соціально-економічного явища, що досліджується. У вибірковій сукупності мають бути представлені всі типи одиниць, що у досліджуваної сукупності. В іншому випадку вибірка сукупність не буде точно відтворювати пропорції та залежності, характерні для сукупності у всьому обсязі.

Різновидом вибіркового спостереження є метод **моментних спостережень**. Суть його у тому, що інформація збирається шляхом реєстрації значень ознак вибіркової сукупності деякі заздалегідь визначені моменти часу. Метод моментних спостережень передбачає відбір як одиниць досліджуваної сукупності, а й часів, у яких проводиться реєстрація стану досліджуваного об'єкта. Цей вид спостереження застосовується під час проведення обстежень доходів населення.

Наступний вид несплошного спостереження – це спосіб **основного масиву**. При ньому обстеженню піддаються найістотніші, зазвичай найбільші одиниці досліджуваної сукупності, які за основною ознакою мають найбільшу частку в сукупності. Саме цей вид використовується для організації спостереження за роботою міських ринків.

Монографічне обстеження є видом несплошного спостереження, у якому ретельному обстеженню піддаються окремі одиниці досліджуваної сукупності, зазвичай представники будь-яких нових типів явищ. Воно проводиться з метою виявлення наявних або намічених тенденцій у розвитку даного явища.

Монографічне обстеження, обмежуючись окремими одиницями спостереження, вивчає їх із високим ступенем деталізації, якої не можна досягти при суцільному чи навіть вибіркового обстеженні. Детальне статистико-монографічне вивчення одного заводу, ферми, бюджету сім'ї дозволяє вловити пропорції та зв'язки, які вислизують з поля зору при масових спостереженнях.

Таким чином, при монографічному обстеженні статистичного спостереження піддаються окремі одиниці сукупності, причому вони можуть бути як дійсно поодинокі випадки, так і сукупності малого розміру. Монографічне обстеження часто проводиться упорядкування програми нового масового спостереження. Можна сказати, що існує зв'язок між суцільним та монографічним спостереженнями. З одного боку, для відбору одиниць спостереження, які мають бути піддані монографічному вивченню, використовують дані масових обстежень. З іншого – результати монографічних обстежень дають можливість уточнити структуру досліджуваної сукупності і, що дуже важливо, зв'язок між окремими ознаками, що характеризують явище, що вивчається. Це дозволяє уточнити програму масового спостереження, характерні риси та основні ознаки об'єкта дослідження.

3.3. Способи статистичного спостереження

Статистична інформація може бути отримана у різний спосіб, найважливішими у тому числі є безпосереднє спостереження, документальний облік фактів і опитування.

Безпосереднім називають таке спостереження, у якому самі реєстратори шляхом безпосереднього виміру, зважування, підрахунку чи перевірки роботи встановлюють факт, підлягає реєстрації, і підставі роблять записи у формулярі спостереження. Цей спосіб застосовують під час спостереження за введенням у дію житлових будинків.

Документальний спосіб спостереження заснований на використанні як джерело статистичної інформації різноманітних документів, як правило, облікового характеру. При належному контролі за постановкою первинного обліку та правильному заповненні статистичних формулярів документальний спосіб дає найточніші результати.

Опитування – це спосіб спостереження, у якому необхідні відомості отримують зі слів респондента. Він передбачає звернення до безпосереднього носія ознак, що підлягають реєстрації під час спостереження, та використовується для отримання інформації про явища та процеси, що не піддаються безпосередньому прямому спостереженню.

У статистиці застосовуються такі види опитувань: усний, самореєстраційний, кореспондентський, анкетний та явочний.

При **увному опитуванні** спеціально підготовлені працівники отримують необхідну інформацію на основі опитування відповідних осіб та самі фіксують відповіді у формулярі спостереження. За формою проведення усне опитування може бути прямим, коли лічильник «віч-на-віч» зустрічається з кожним респондентом, і опосередкованим, наприклад, по телефону.

При **самореєстрації** формуляри заповнюються самими респондентами, а лічильники роздають їм бланки опитувального листа, пояснюють правила заповнення, та був їх збирають.

Кореспондентський спосіб у тому, що у органи, які ведуть спостереження, повідомляє штат добровільних кореспондентів. Цей вид опитування вимагає найменших витрат, але не дає впевненості в тому, що отриманий матеріал є високоякісним, тому що не завжди можна безпосередньо на місці перевірити правильність отриманих відповідей.

Анкетний спосіб передбачає збір інформації як анкет. Певному колу респондентів вручаються спеціальні питання або особисто, або шляхом публікації в періодичній пресі. Заповнення цих запитань носить добровільний характер і здійснюється, зазвичай, анонімно. Зазвичай, назад отримують менше анкет, ніж розсилають. Цей спосіб збору інформації використовується при непоганому спостереженні. Анкетне опитування застосовується в обстеженнях, де не потрібна висока точність, а потрібні наближені, орієнтовні результати, наприклад щодо вивчення громадської думки про роботу міського транспорту, торгових підприємств.

Явковий спосіб передбачає подання відомостей до органів, які ведуть спостереження, у явочному порядку, наприклад, при реєстрації шлюбів, народжень, розлучень.

При виборі виду того чи іншого опитування необхідно враховувати, з якою точністю слід провести спостереження, можливість практичного застосування того чи іншого способу, матеріальні можливості. Форми, види та способи статистичного спостереження відображені у табл. 1

Таблиця 1

Форми, види та способи статистичного спостереження

Організаційні форми статистичного спостереження	Види статистичного спостереження		Способи статистичного спостереження
	За часом реєстрації фактів	За охопленням одиниць сукупності	
Статистична звітність	Поточне або безперервне	суцільне	Безпосереднє
Спеціально організоване спостереження	Перервне: 1) періодичне 2) одноразове	Несуцільне: 1) вибіркове 2) основного масиву 3) монографічне	Документальне
реєстри			Опитування: 1) експедиційний 2) самореєстрація 3) кореспондентський 4) анкетний 5) явочний

3.4. Анкетування як різновид опитування

Анкетування – найпоширеніший вид статистичного опитування, що дозволяє отримати первинні дані щодо найрізноманітніших соціально-економічних явищ. Щодо розробки анкети, необхідно звернути увагу на вступ, кількість та порядок розташування запитань, пояснення до відповідей на запитання. **Вступна частина** містить звернення до респондента, що формулює мету спостереження. У кратній і чіткій формі слід пояснити призначення даного анкетування та викликати у анкетованого бажання заповнити анкету.

Основна частина анкети – питальник. Питання класифікуються за змістом, функціями, структурою, формою.

За **змістом** питання можна поділити на:

1. Питання щодо фактів та подій. Сюди входять питання про продукти діяльності респондентів та питання соціально-демографічного характеру щодо особи респондента.
2. Питання про оцінки та думки щодо цих фактів та подій.

За **функціями** розрізняють чотири групи питань:

1. Основні - питання, за якими отримують інформацію щодо соціальних фактів.
2. Фільтруючі, що дозволяють відсіяти некомпетентних респондентів.
3. Контактні, що дозволяють встановити контакт між дослідником та респондентом.
4. Контрольні, які мають на меті уточнення правдивості відповідей на основні питання.

За **структурою** виділяють:

1. Питання відкриті, що не пропонують можливих відповідей.
2. Напівзакриті, у яких поруч із запропонованими відповідями допускаються і вільні.
3. Закриті, у яких респонденту пропонується кілька варіантів відповідей. У закритих питаннях необхідно вказувати усі можливі варіанти відповіді, а також врівноважувати кількість можливих варіантів відповіді за і проти.

Закриті питання, у свою чергу, поділяються на:

- Дихотомічні – ці питання містять у собі дві відповіді, що виключають одна одну: так, ні;
- Альтернативні – включають набір відповідей, з яких можна вибрати лише одну. Важливою особливістю альтернативного питання є те, що передбачувані відповіді мають взаємовиключний характер;
- Питання «меню» - містять набір відповідей, з яких респондент може вибрати відразу кілька, і у цьому їхня відмінність від альтернативних.

За **формою** питання диференціюються на:

1. Прямі – стосуються існуючої ситуації.
2. Непрямі – ситуація задається, передбачається.

Перевага непрямих питань у тому, що їх звільнено від можливих конфліктних ситуацій. Різновидом непрямих питань є безособові: питання, які містять конкретного звернення.

Складання анкети передуює розробка **програми дослідження**. На основі визначених у ній цілей, завдань та гіпотез складається план анкети, у якому зазначаються основні теми анкетного опитування.

Найбільш складним та відповідальним етапом складання анкети є формулювання питань, тому питання мають відповідати темі та завданням дослідження. Кожне питання необхідно ставити таким чином, щоб на нього можна було дати точну, обґрунтовану відповідь. Питання мають ставитись нейтрально. Щодо вільної та відвертої відповіді на запитання потрібно дати відчутти респондентові, що усі можливі відповіді не викличуть засудження з боку дослідника та суспільства. При складанні питань треба шанобливо ставитися до почуття власної гідності опитуваних осіб. Форма питань має орієнтуватися на співпрацю. Не слід ставити багато та довгих питань. Крім того, питання не повинні вселяти відповідь. Повинен бути дотриманий баланс можливих позитивних і негативних відповідей, інакше це може викликати у респондента спрямованість відповіді.

Наприкінці анкети респонденту пропонується у відкритій формі висловити загальну думку щодо теми опитування, пропозиції та побажання.

Щодо проведення опитувань використовуються анкети різної довжини – від 3 - 5 питань до 100 і більше. Велика кількість питань дозволяє отримати найрізноманітніші відповіді на них. Але у той же час громіздкі анкети викликають відмову від заповнення, люди у них часто виявляють недбалість, лаконічніше відповідають на відкриті запитання. Невелика кількість питань забезпечує оперативність опитування та обробки відповідей, але короткі анкети можуть створити враження незначності опитування. Вважається, що 20-30 хвилин - достатній час, який дозволяє, не стомлюючись, відповісти на усі запитання.

Після складання анкети рекомендується проведення пробного анкетування щодо з'ясування доцільності застосування цієї анкети. В анкетному обстеженні збір даних ґрунтується на принципі добровільного заповнення адресатами листів опитування. Як правило, заповнених анкет повертається менше, ніж розсилається. Крім того, перевірити достовірність зібраного матеріалу дуже складно. Тому такий спосіб спостереження може застосовуватися у випадках, коли не потрібна висока точність відомостей, а потрібні приблизні характеристики. До нього вдаються під час проведення соціологічних обстежень, у статистиці зв'язку, у бібліотеках щодо опитування читачів, у торгівлі вивчення попиту населення на окремі види товарів.

Результати анкетування значною мірою залежить від особи, яка його проводить. Вона повинна знати:

- 1) Цілі та завдання дослідження;
- 2) Як будуть використовуватися матеріали анкетування надалі, порядок та правила обробки первинних даних;
- 3) Зміст анкети та техніку її заповнення.

Розділ 2. Прогресивні способи одержання статистичної інформації та її контроль

Тема 4. Статистичні реєстри

Статистичні реєстри це списки або переліки одиниць певного об'єкта спостереження із зазначенням необхідних ознак, які постійно оновлюються та поповнюються (статистичний реєстр підприємств; реєстр фізичних осіб-підприємців; реєстр населення – поіменний список мешканців регіону із зазначенням їх паспортних даних; реєстр суб'єктів діяльності; реєстр домашніх господарств; реєстр земельного фонду та інші).

Мета створення реєстрів: забезпечення необхідної повноти охоплення статистичних одиниць, які підлягають спостереженням, формування генеральних сукупностей (основ вибірки) одиниць статистичних спостережень та вивчення (наприклад демографії підприємств), а також інформаційних потреб користувачів.

4.1. Регістр населення

Регістр населення – це система обліку населення, заснована на принципі постійного оновлення економічної, соціальної та демографічної інформації про кожну людину, яка проживає у цьому місці.

Регістр населення є нововведенням у системі демографічного обліку. Вперше він з'явився у Швеції у 1749 р., потім у Бельгії у 1847 р., у 1850 р. у Нідерландах та у 1924 р. у Данії. Бельгія, Данія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Нідерланди, Португалія та Іспанія мають як регіональні, так і загальнонаціональні реєстри. ФРН, Греція та Італія мають лише регіональні реєстри. Національні реєстри існують у Франції та Великій Британії, але вони ведуться без вказівки точного місця проживання.

Принциповою основою ведення реєстру є те, що кожна сім'я або домогосподарство зобов'язані повідомляти місцеву адміністрацію про всі демографічні події, що відбуваються з їхніми членами. На кожну людину заводиться спеціально індивідуальна картка-фішка, в якій фіксуються прізвище, ім'я, стать, дата та місце народження, відомості про інших членів сім'ї, адресу місця проживання, минуле місце проживання, шлюбний стан та дата одруження, національність, професія, дата та місце смерті.

Усі нові події в житті людини обов'язково вносяться на цю картку-фішку або реєструються за допомогою об'єднання з іншою фішкою, наприклад, у разі шлюбу. Для обліку міграції реєстр фіксує дату прибуття та місце, звідки людина прибула, дату вибуття та місце, куди людина вибула.

Система починає функціонувати з того моменту, коли людина повідомляє органи адміністрації про випадки народження, шлюбу, розлучення, смерті або міграції. Оскільки цей момент дуже важливий, необхідні умови для того, щоб інформація була повідомлена в максимально короткі терміни. Досягається це тим, що, наприклад, реєстрація народження дитини є підставою для отримання на неї соціальної допомоги, реєстрація шлюбу – отримання грошового подарунку на весілля, а без реєстрації виїзду

неможливо зареєструватися за новою адресою. Для стимулювання передачі населенням своєчасної і точної інформації застосовуються переважно заохочувальні заходи, а чи не міри покарання.

Регістр є на сьогоднішній день найпрогресивнішою системою обліку населення. Завдяки реєстру можна будь-якої миті отримати інформацію про чисельність та структуру населення по кожній території та по країні в цілому. Він також включає дані про рівень народжуваності, смертність, шлюбність, розведення та міграцію, необхідні як для демографічного аналізу та прогнозів населення, так і для розробки та обґрунтування різних соціальних програм. На підставі даних реєстру можна без будь-яких труднощів надавати громадянам необхідні довідки, виписки, посвідчення, що підтверджують участь у трудовій діяльності тощо. Інформація, збирана реєстром, постійно оновлюється і дозволяє вивчати демографічні характеристики як кожної людини, а й сім'ї, домогосподарства протягом усього життя. Дані реєстрів є надійною базою щодо різноманітних обстежень населення, і навіть під час підготовки переписів населення.

До недоліків реєстрів слід віднести те, що їхні дані щодо різних країн часто непорівнянні один з одним. Причиною цього є розбіжності у програмах збору даних чи організації самого реєстру.

Ще одна важлива проблема - якості та повнота інформації, що збирається за допомогою реєстру. Зрештою якість даних залежить від того, наскільки чітко організована вся робота по їх збору, починаючи з того моменту, коли людина приходить з повідомленням про подію, що відбулася з нею, або з членами її сім'ї, і які надалі повинні фіксуватися на відповідних фішках. Тут можуть бути допущені найрізноманітніші помилки, включаючи, наприклад, такі, як добуток запису не на тій фішці або подвійний запис. Щодо повноти інформації реєстрів на робочій сесії відзначалися певні труднощі, пов'язані з відсутністю деяких даних або надто пізнім їх отриманням, що є однією з причин, через які реєстри не можуть поки що повністю замінити переписи та обстеження населення. Для деяких проєктів використання двох джерел отримання даних – реєстру та обстеження – може бути найкращим вирішенням питання.

Важливим питанням, пов'язаним із використанням Національного реєстру населення, є питання доступу до інформації. Величезні засоби та зусилля, які витрачаються на створення найбільш досконалої з існуючих на сьогоднішній день системи обліку населення, повинні окупатися у сенсі широкого та всебічного використання накопичуваних нею даних. Проте існує така проблема, як забезпечення особистої безпеки та охорони приватного життя громадян. Необхідно чітко регламентувати можливість доступу до інформації та її використання в адміністративних, наукових та інших цілях.

З даних Єдиного реєстру можуть створюватися підреєстри, призначені реалізації певних цілей статистичного дослідження.

В Україні інформація про населення збирається та реєструється різними муніципальними, обласними та федеральними структурами. Існуючі відомчі бази даних охоплюють лише окремі сегменти населення, які між собою

інформаційно не пов'язані. Дані з різних баз даних непорівнянні і часто суперечливі. Жодна із зазначених структур не в змозі забезпечити формування та актуалізацію інформації про населення загалом.

4.2. Регістр суб'єктів господарювання

Одиницями статистичного спостереження статреєстру є організації, індивідуальні підприємці, місцеві одиниці, що функціонують на території України відповідно до чинного законодавства, які включені з метою забезпечення проведення статистичного спостереження за їх діяльністю до статистичного реєстру.

Організації – юридичні особи, які пройшли державну реєстрацію, неюридичні особи, створені та встановлені законодавством України в порядку, філії, представництва та інші підрозділи організацій, включаючи представництва та інші підрозділи іноземних організацій, що пройшли акредитацію відповідно до законодавства України, інші організації, що не є юридичними особами.

Індивідуальні підприємці – громадяни, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи.

Місцеві одиниці – територіально відокремлені підрозділи організацій. Статистичний реєстр служб державної статистики є базою даних про організації, створені на території України, їх місцеві одиниці, індивідуальні підприємці, інші типи статистичних одиниць, які є об'єктами федерального статистичного спостереження.

У Статреєстрі містяться:

- дані про державну реєстрацію юридичних осіб та індивідуальних підприємців, дані про філії, представництва та інші відокремлені підрозділи юридичних осіб – їх місцеві одиниці, інформація про організації, які не є юридичними особами, що створюються та здійснюють діяльність на території України відповідно до чинного законодавства;
- ідентифікаційні коди за загальноукраїнськими класифікаторами техніко-економічної та соціальної інформації:
 - ☐ підприємств та організацій;
 - ☐ об'єктів адміністративно-територіального поділу;
 - ☐ органів державної влади та управління;
 - ☐ форм власності;
 - ☐ організаційно-правових форм;
 - ☐ видів економічної діяльності;
- ідентифікаційні коди, встановлені за галузевими класифікаторами, що використовуються в системі органів державної статистики:
 - ☐ відомості про тип статистичної одиниці залежно від порядку її створення та розміру: некомерційна організація, для комерційних підприємств – суб'єкт малого підприємництва, велике, середнє підприємство;

□ економічні показники, отримані за даними федеральних статистичних спостережень та бухгалтерської звітності, для визначення розміру підприємств та відбору об'єктів для організації статистичних спостережень за конкретними критеріями;

□ інформація, сформована з використанням даних з адміністративних джерел, про належність організацій – одиниць статистичного спостереження до державного сектору економіки, суб'єктів природних монополій, організацій, що мають ліцензії на зайняття окремими видами діяльності, та. т.п.

□ додаткові ознаки одиниць статистичного спостереження та службові реквізити, які використовуються територіальними органами державної статистики з метою проведення статистичних розробок для регіональної статистики та інших статистичних завдань.

Для формування та актуалізації Статреєстру державного комітету статистики отримує відомості з адміністративних джерел - державних інформаційних ресурсів і систем, у тому числі реєстрів податкових органів, органів з управління державним майном, що ліцензує органів та ін.

Інформаційний фонд Статреєстру включає адміністративні та статистичні відомості.

До адміністративних належать:

- відомості, що формуються за даними державної реєстрації юридичних осіб та індивідуальних підприємців, які надаються органами, що здійснюють державну реєстрацію;
- дані про представництва іноземних юридичних осіб, які пройшли акредитацію на території України відповідно до чинного законодавства, організацій, що не є юридичними особами та не проходять державної реєстрації, які надаються до органів державної статистики зазначеними суб'єктами господарювання самостійно в установленому порядку.

Статистичні відомості формулюються на основі адміністративних відомостей, статистичних баз даних та інших державних інформаційних ресурсів та систем відповідно до вимог методології організації федеральних статистичних спостережень.

Структура відомостей Статреєстру та порядок їх формування встановлюються інструктивно-методологічними документами щодо ведення Статреєстру, що затверджуються Держкомстатом.

Встановлюються терміни зберігання відомостей Статреєстру:

- резервні копії, крім копій станом на 1 січня – протягом одного року;
- копії станом на 1 січня – не менше ніж п'ять років.

Відомості, що входять до Статреєстру в частині ідентифікації одиниць статистичного спостереження, є відкритими та загальнодоступними, в частині первинних статистичних даних – інформацією конфіденційного характеру.

Щомісяця демографічні дані, що формуються у Національному інформаційному центрі на основі зазначених вище методологічних засад з

використанням статистичних реєстрів, аналізуються статистичними органами та публікуються.

Тема 5. Статистичні переписи

Перепис - це спеціально організоване спостереження, що повторюється, як правило, через рівні проміжки часу з метою отримання даних про чисельність, склад та стан об'єкта статистичного спостереження за рядом ознак.

Характерними рисами перепису є: одночасність проведення її на усій території, яка має бути охоплена обстеженням; єдність програми спостереження; реєстрація усіх одиниць спостереження за станом на той самий критичний момент часу. Програма спостереження, прийоми та способи отримання даних, по можливості, повинні залишатися незмінними. Це дозволяє забезпечити сумісність інформації, що збирається, і одержуваних у ході розробки матеріалів перепису узагальнюючих показників: можна не тільки визначити чисельність і склад досліджуваної сукупності, а й проаналізувати її кількісну та якісну зміну у період між двома обстеженнями.

5.1. Основні поняття

Перепис - це спеціально організоване статистичне спостереження. Завданням його є повний облік чисельності та характеристики складу будь-якого явища, шляхом запису у статистичний формуляр кожної з одиниць. Перепис характеризує стан явища у певний час.

У суспільстві основні статистичні відомості, щодо розвитку економіки, дають підприємства у статистичній звітності. У той самий час потреби держави у різнобічних статистичних матеріалах настільки великі, що більше даних мають дати і статистичні переписи. Матеріали переписів доповнюють, а часом і перевіряють матеріали звітності.

Проводиться два типи переписів: на основі даних первинного обліку підприємств та шляхом спеціальної організованої реєстрації фактів. Переписи першого типу проводять працівники підприємств та установ під керівництвом органів Державної служби статистики України. Іноді їх називають одноразовим обліком.

Яскравим прикладом другого типу переписів, у яких статистичні формуляри заповнюють шляхом спеціально організованої реєстрації фактів, є перепис населення. За визначенням Статистичної комісії ООН перепис населення – це єдиний процес збору, узагальнення, аналізу та публікації демографічних, економічних та соціальних даних, що відносяться станом на певний час щодо усіх осіб у країні або чітко обмеженої її частини.

Перепис населення є основним джерелом відомостей населення, зокрема і таких, які інакше, як із перепису, отримати неможливо. Шляхом статистичної обробки матеріалів перепису населення отримують відомості щодо чисельності та розподілу мешканців за різними ознаками у їх поєднанні.

Робота зі складання програми перепису починається за кілька років до дати перепису. Програма та розроблені таблиці, що узагальнюють матеріали перепису, обговорюються спеціальними комісіями та виносяться на

обговорення наради статистиків. Питання щодо перепису населення є одним з основних питань, які обговорювалися на конгресах Міжнародного статистичного інституту. Уже на першому конгресі були прийняті основні принципи проведення переписів населення, а на наступних конгресах більш глибоко розроблялися окремі питання щодо категорії переписуваного населення, терміну та періодичності проведення переписів, програм та способів опитування.

Ю.Янсон у своєму підручнику, узагальнивши статистичну практику, сформулював п'ять умов успішного проведення переписів, які не застаріли і досі:

- 1) виходячи з того, що будь-яке явище суспільного життя мінливе, перепис повинен проводитися з максимально можливою швидкістю та фіксувати стан явища на певний момент часу;
- 2) перепис повинен проводитись одночасно по усій території країни;
- 3) перепис повинен проводитись у той час, коли об'єкт перепису найбільш стабільний, найменш рухливий;
- 4) переписи повинні проводитись через однакові періоди часу;
- 5) прийоми переписів слід наскільки можна залишати незмінними.

Певний **момент часу**, де враховуються усі жителі країни чи певної території, називається **критичним**. Нехай критичний момент перепису визначено на 12 год. ночі з 16 на 17 січня. Людина помре вранці 17 січня, але підлягає обліку, оскільки о 12 год. ночі вона була жива. Діти, що народилися після 12 год. ночі 17 січня, перепису не підлягають, оскільки на критичний момент часу вони ще не народилися.

Встановлення критичного моменту у статистиці називається принципом миттєвої фотографії, згідно з якою достовірно усе, що відображено на фото у певний момент. Недотримання принципу призведе до помилок статистичного спостереження, оскільки населення дуже рухливе: щодня народжуються і помирають тисячі громадян. Люди їдуть із цього населеного пункту та прибувають до нього. Змінюються характеристики кожного мешканця внаслідок одруження, розлучень, зміни місця роботи та проживання.

Як критичний момент обліку населення, як правило, береться 12 год. ночі, коли населення найменш рухливе. З вибором критичного моменту пов'язане визначення як часу, так і дати перепису. Встановлення дати має враховувати такі обставини:

- 1) населення на цю дату має бути найменш рухливим;
- 2) умови роботи лічильників, які проводять облік населення, та спосіб їх пересування мають сприяти проведенню перепису;
- 3) щодо суміщення перепису населення з іншими переписами необхідно враховувати інтереси цих обох обстежень;
- 4) дату перепису краще наближати до початку року, оскільки полегшується використання матеріалів перепису щодо різноманітних демографічних розрахунків, у основу яких має бути покладена чисельність населення на початок року.

В усій північній півкулі, у тому числі у нашій країні, населення малорухливе взимку, тому наші переписи приурочуються до зимових дат, близьких до початку року. Вибір сезону та місяця супроводжується і вибором дня тижня. День перепису не повинен бути вихідним, співпадати зі святами, у тому числі і релігійними, канікулами школярів та студентів, коли населення є найбільш рухливим.

Крім моменту реєстрації та дати перепису визначається **термін проведення перепису**, протягом якого лічильник реєструє дані щодо мешканців країни, що мали місце на критичний момент. Оптимальним терміном проведення перепису є день, що збігається з датою перепису, щоб опитуваний не забув про критичний момент. Такий перепис називається одноденним і проводиться у Туреччині, Іраку, Лівії, Парагваї. Спеціальні розпорядження у деяких країнах забороняють населенню виходити з дому, доки воно не буде переписане.

У той самий час одноденні переписи незручні щодо населення і потребують величезної кількості переписного персоналу, особливо у країнах із великою чисельністю населення. Щоб не віддаляти перепис від його критичного моменту, іноді попередньо реєстрацію мешканців проводять до дати перепису, а потім дані уточнюються на дату перепису. Внесення виправлень можна зробити швидко, що прив'язує інформацію до критичної дати.

Терміни проведення перепису знаходяться у прямій залежності від кількості питань, що задаються кожному жителю, від їх складності, а також від того, чи пов'язаний перепис населення з іншими переписами та обстеженнями і чи можливо залучити достатню кількість лічильників щодо проведення переписних робіт. Оскільки у сільській місцевості населення живе менш щільно, термін проведення перепису в них інколи встановлюється тривалішим. У правилах проведення перепису для віддалених та важкодоступних районів, де проведення перепису у загальний термін утруднено чи цілком неможливо, встановлюються особливі терміни.

По відношенню до місця проживання на критичний момент розрізняють постійне і готівкове населення.

До **постійного населення (ПН)** певного пункту відносяться особи, які зазвичай проживають у даному пункті, незалежно від їх фактичного місцезнаходження у момент обліку, до **готівкового (ГН)** – усі особи, які фактично перебувають у даному пункті на момент обліку, незалежно від того, чи є їх перебування у цьому пункті тимчасовим або постійним.

При обліку постійного населення можна виділити групу **тимчасово відсутніх (ТВ)**, а при обліку готівкового населення – групу **тимчасово проживаючих (ТП)**. Щодо перепису загальної кількості тимчасово відсутніх, то вона повинна дорівнювати сумарній кількості тимчасово проживаючих:

$$\sum ТВ = \sum ТП$$

У деяких переписах тимчасову відсутність та проживання не обмежуються будь-яким терміном. В українських переписах встановлюється гранична тривалість тимчасової відсутності та проживання шістьма місяцями. Особи, тимчасово присутні у цьому місці понад 6 місяців, вважаються тут постійними жителями, відсутні більше 6 місяців не записуються. Виняток із цього правила робиться щодо учнів стаціонарних навчальних закладів і за місцем навчання, покликаних до армії та тих, що ув'язнені.

Необхідність обліку як постійного, і готівкового населення зумовлена різними потребами економіки. При вирішенні таких завдань, як планування будівництва житла, шкіл, дитячих установ, лікарень, необхідно виходити з чисельності постійного населення кожного пункту, а при вирішенні таких завдань, як забезпечення роботи міського транспорту, торгових підприємств, - чисельності готівкового населення.

Між чисельністю постійного та наявного(готівкового) населення існує взаємозв'язок.

$$ПН = ПН - ТП + ТВ$$

$$ГН = ПН + ТП - ТВ$$

Щодо переписів населення, то *одиницею спостереження* найчастіше є людина, чи індивідуум. Одночасно з жителями, перепису можуть підлягати сім'ї та домогосподарства.

У статистиці населення *сім'я* розуміються як єдність наступних трьох ознак: 1) крівність; 2) спільне проживання; 3) спільність бюджету.

На відміну від сім'ї під *домогосподарством* розуміють спільно проживаючих і ведучих спільне господарство людей, які не обов'язково є родичами. Домогосподарство може складатися з однієї людини, яка забезпечує себе матеріально.

Об'єктом статистичного спостереження може бути різні сукупності: населення у цілому, окремі групи населення, молоді сім'ї.

5.2. Інструментарій перепису

Інструментарій перепису – перелік документів та статистичних формулярів, які забезпечують підготовку, проведення перепису та обробку зібраних даних. Він включає:

- переписний лист;
- інструкцію з підготовки та проведення перепису;
- програму розробки матеріалів перепису
- інструкцію із заповнення переписного листа;
- правило роботи лічильників.

Найважливіший формуляр – опитувальний лист, що відображає програму перепису, тобто. перелік питань, на які мають бути отримані відповіді опитуваних осіб. Програма – це перелік ознак, якими характеризується кожна одиниця, що переписується.

Програма сучасного перепису складається із трьох частин:

1) адресна частина; 2) власне програма; 3) питання супутні.

У **адресній частині** вказуються найменування регіону, області, міста, району, населеного пункту, вулиці, номери будинку, квартири, і навіть прізвище, ім'я та по батькові, ставлення до члену сім'ї, записаному першим. Адресна частина дозволяє відносити населення щодо певної території. Відомості про прізвище та ім'я є засобом, що забезпечує достовірність отриманих від певних осіб відомостей, а також дозволяє уникнути пропуску осіб. Питання ставлення щодо члена сім'ї, записаному першим, ставиться з точки зору правильного самостійного вивчення сімей та більш повного рахунку окремих її членів.

Власне програму перепису населення можна розділити на групи питань, що стосуються різних завдань. **До першої групи** відносяться питання, що з'ясовують категорії населення, що переписуються, характер проживання за місцем перепису. Якщо немає запису щодо тимчасового проживання або тимчасової відсутності, ця особа належить до постійного та готівкового населення за місцем перепису.

Друга група характеризує обличчя, що переписується, з демографічних позицій. У цю групу входять питання щодо статі, віку та сімейного стану.

Найважливішим і водночас найскладнішим щодо перепису є питання про **вік**. Вказівка віку дозволяє визначити робітників, школярів, призовний контингент. Він важливий під час проведення також соціальної політики. Відомості щодо віку можна отримати двояким шляхом: постановкою питання про вік або дату народження. Вік зазвичай визначається кількістю років, що повністю виповнилися, а щодо дітей молодшого віку - кількістю місяців, що виповнилися. При відповіді на питання щодо віку, населення має звичай округлювати його, через що виникає так звана **вікова акумуляція**.

У більшості економічно розвинених країн світу щодо з'ясування віку ставиться питання про дату народження, що зручніше для багатьох демографічних розрахунків. У наших переписах ставилося питання про вік і дату народження одночасно.

Питання щодо **сімейного стану** може бути поставлено коротко і розгорнуто. Офіційно оформленим шлюбом може вважатися або зареєстрований у спеціальних установах або у церкві. У деяких країнах офіційним визнається шлюб, оформлений і першим і другим способом. Незважаючи на усі заходи, що вживаються щодо точного рахунку, нерідко кількість жінок, які перебувають у шлюбі, перевищує кількість чоловіків, які перебувають у шлюбі. Знання шлюбного стану населення дозволяє зробити висновки щодо відповідності рівня народжуваності чисельності населення.

До третьої групи питань, близьких до демографічної характеристики населення, ставляться питання, які з'ясовують **національний склад населення**. В усіх раніше проведених переписах населення поставлено питання національності. Воно задається лише у деяких країнах світу, головним чином через його не розробленість. У переписі 1897 року стояли питання щодо віросповідання та рідну мову. Віросповідання визначало і національність особи. Проте воно значно менше свідчило про національність та мову особи, що переписується. Володіння мовою є основною ознакою національності. Ця ознака з'ясовується постановкою питання про рідну чи розмовну мову. Найчастіше обидва поняття збігаються. Проте рідною мовою судити про національність не можна, оскільки часто мова і національність не співпадають. Питання про рідну та розмовну мову іноді замінюється питанням про материнську мову. З 1970 року у переписах населення постало питання про другу мову, якою людина вільно володіє.

Національність та рідна мова дуже рідко відзначаються у переписах розвинутих країн. Іноді питання рідної мови та національності доповнюються відомостями щодо громадянства або підданства, які залежать від характеру набуття: народження або натуралізації.

Четверта група питань висвітлює **грамотність та освітній ценз**. Щодо цього питання можна поставити просто: грамотне? Однак у деяких переписах ставиться питання про вміння читати і писати або про вміння тільки читати. Взагалі, грамотними треба вважати осіб, які вміють читати, розуміючи прочитане і можуть викласти події свого життя. Потрібно враховувати також підхід до грамотності з погляду віку. У нас прийнято запитувати грамотність осіб старших 9 років, у міжнародній статистиці – осіб старших 15 років. У ранніх вітчизняних переписах населення до грамотних належали особи, які вміють читати хоча б повільно. У останніх переписах питання грамотності входить у питання освіти.

У п'ятій групі питань розглядається **соціально-економічна характеристика населення**. Сюди відносяться відомості щодо джерел засобів існування, місце роботи, заняття за місцем роботи та громадську групу. Відмінністю вітчизняних переписів у постановці питання щодо класової групи є перелік цих груп, що виділяються у підказці до питання. У деяких наших переписах ставилося, а зараз ставиться у переписах інших країн питання про підсобне заняття, а для інвалідів та пенсіонерів – про колишнє заняття. У переписі 1989 року враховувалося друге заняття опитуваного. У низці країн до цієї групи питань належить питання про безробіття, про роботу неповний робочий тиждень або неповний робочий день.

До шостої групи відносяться характеристики **народжуваності та шлюбності**. Сюди відносяться питання про кількість усіх народжених дітей, про кількість дітей, що разом проживають у даний час, про порядок народження дітей, про перспективи народжуваності. З цих питань звертаються лише до жінок.

Питання шлюбності виявляють тривалість шлюбу, кількість дітей, що народилися у шлюбі, порядок народження. У окремих випадках виявляється вступ до першого, другого або третього шлюбу. У країнах із розвинутою полігамією ставиться питання про кількість дружин. Ставляться й інші питання, які виявляють стан шлюбності.

До сьомої групи належать питання, безпосередньо пов'язані з **розміщенням та складом населення**, що допомагають характеризувати міграцію населення. Вони є або доповненням, або перевіркою правильності існуючого обліку міграції.

Для вивчення **міграції** від місця народження до місця проживання на момент перепису іноді запитують про місце народження опитуваного. Однак може статися і так, що опитуваний за період свого життя до перепису змінив багато місць проживання і, таким чином, місце народження не характеризує його міграції. У США, Канаді, Австралії та Новій Зеландії значну увагу приділяють питанням імміграції, тривалості перебування у країні.

У деяких країнах програма перепису населення пов'язується з іншими обстеженнями чи переписами. Наші переписи населення, крім ранніх переписів 1920 та 1926 років, не пов'язувалися з обстеженнями, що мають інші цілі. Така постановка створює умови щодо ретельнішого проведення цієї важливої та складної роботи. Так, для глибшого вивчення окремих питань, пов'язаних з населенням станом на 1 січня 1985 року проведено вибіркове соціально-демографічне обстеження, у якому опитувалося 5% постійного населення з питань шлюбності, народжуваності, житлових умов, думок населення щодо найважливіших завдань розвитку економіки.

Соціально-демографічне обстеження отримало назву **«малого перепису»** через відносно невелику частину населення, охопленого ним, проте за програмою спостереження вона мало бути названо великим.

Важливою характеристикою населення є дані щодо фізичних недоліків людей, великий досвід вивчення яких мають США. Про осіб із фізичними вадами у нашій країні ми маємо уявлення за даними шкільної статистики, статистики охорони здоров'я та соціального забезпечення. Однак повний облік осіб із фізичними вадами може бути отриманий лише на основі перепису населення.

Послідовність постановки питань у переписному аркуші має власну логіку: їх намагаються розмістити у такий спосіб, щоб у відповідь наступне питання певною мірою зумовлювалося відповідями раніше поставлених питань. Так, з віком пов'язаний стан у шлюбі, освіта та навчання, тому питання про вік поставлено раніше, ніж питання про шлюб та питання про освіту та навчання, щоб можна було, знаючи вік людини, правильно оцінити відповідь про заняття. Заняття, своєю чергою, визначає приналежність до суспільної групи, тож питання занятті передують питанню про приналежність до суспільної групи.

Переписний лист, що містить **програму перепису**, може бути представлений **індивідуальною картою або списком** на кілька переписуваних: на окрему сім'ю, квартиру, кімнату у гуртожитку. Це

дозволяє заощаджувати на записах адресної частини, залишати місце щодо не переписаних членів сім'ї, таким чином, повніше вести рахунок населення. **Індивідуальні листи** найпростіші у використанні, особливо під час перевірки даних. Переписні листи переписів 1979 та 1989 років одночасно були носіями інформації і безпосередньо вводилися у ЕОМ через пристрій, що зчитує.

У інструкції з організації підготовки та проведення перепису зазначаються:

- дата проведення перепису;
- відповідальні особи та виконавці;
- термін та порядок проведення перепису;
- перелік підготовчих робіт;
- порядок підготовки кадрів щодо перепису;
- права та обов'язки завідувачів переписних відділів, контролерів-інструкторів, лічильників;
- порядок та терміни подання підсумків та матеріалів перепису населення.

Інструкція відбиває **організаційний план перепису**, тобто. перелік усіх питань щодо підготовки перепису та його проведення. Важливою частиною організаційного плану є підготовка до перепису: складання списків населених пунктів, норм завантаження інструкторів-контролерів та лічильників, комплектування кадрів, друк документації та її розсилання, виявлення схем та способів руху зібраного матеріалу і його контролю.

Щодо підготовки перепису необхідно заздалегідь скласти **список** тих місць, де вона проводитиметься. У **сільській місцевості** складається список населених пунктів, у **містах** – домоволодінь, у яких живе чи може жити населення; наближено записується кількість осіб, що проживають. З цих списків відбувається поділ на рахункові ділянки та постачання переписного персоналу переписною документацією. Адміністрація через бюро інвентаризації та комунальні установи вживає заходів щодо того, щоб була точною нумерація будинків, корпусів, що значаться під одним номером будинку, квартир. У сільській місцевості, крім списку населених пунктів, складається список окремих дворів. Списки уточнюються обходом усіх будівель та приміщень.

Одночасно зі збором попередніх відомостей про населення проводиться **переписне районування**, у якому уся територія цього району розбивається на окремі ділянки. Спочатку виділяються **лічильні ділянки**, які обслуговуються лічильником.

Рахункова ділянка може складатися з кількох будинків, одного будинку та навіть частини будинку. Коли лічильна ділянка у місті складається з декількох будинків, необхідно, щоб вони становили єдиний квартал і межі лічильної ділянки були чітко позначені. На високо урбанізованій території лічильною ділянкою може бути кілька розташованих поруч квартир.

З 5 - 6 рахункових ділянок утворюють **інструкторську ділянку**, очолювану інструктором-контролером. Деяке число рахункових ділянок

утворюють **переписний відділ**, а кілька переписних відділів – **адміністративний район**.

В Україні кожен лічильник переписує у середньому 400 – 500 осіб. Проте навантаження більшою мірою залежить від термінів проведення перепису, від складності програми і від того, чи ведеться перепис у місті чи селі, тобто. від щільності населення, а також від засобів сполучення. Інструкторська ділянка, як правило, охоплює близько 3000 осіб.

Лічильники, інструктори-контролери, завідувачі переписних відділів, їх заступники, а також резерв лічильників та інструкторів-контролерів складають **переписний персонал**. У переписі 1989 року він налічував понад 1 млн. чоловік: 20 тис. завідувачів переписних відділів, 180 тис. інструкторів-контролерів та 880 тис. лічильників.

Усі працівники одержують посвідчення учасника перепису. Ці посвідчення пред'являються населенню під час обходу. Крім того, видається нагрудний знак, що підтверджує посвідчення.

Велика відповідальність статистичних органів у комплектуванні такої величезної армії переписного персоналу, що складається здебільшого з учителів, службовців, студентів, учнів середніх спеціальних навчальних закладів. Він має бути навчений за низхідним порядком: спочатку навчання проходять працівники, що керують переписом, потім обласних, районних переписних органів і потім уже низових ланок переписного персоналу. При цьому ті, хто вчора були учнями, сьогодні стають вчителями, і так зверху до низу.

Предмет навчання – програма перепису, однакове, правильне розуміння її питань і навіть правила проведення перепису. Після закінчення підготовки переписний персонал складає іспит, основний елемент якого – заповнення переписних документів. Склали іспит кадри тож проводять перепис. На випадок хвороби будь-кого з лічильників чи інструкторів-контролерів готується резерв. На час занять та складання іспитів, проведення перепису персонал звільняється від основної роботи на підприємствах, у організаціях та установах.

Успіх перепису населення значною мірою залежить від підготовчої роботи серед населення, яке має знати її мету, програму, вміти правильно відповісти на запитання переписного листа. Через засоби інформації необхідно підкреслити конфіденційність зібраних відомостей і відповідальність персоналу за розголошення даних перепису.

Програма розробки матеріалів перепису містить перелік та форми узагальнюючих таблиць, а також вказівки на рівень їх формування та виконавців.

Інструкція із заповнення переписного листа роз'яснює, як відповідати на усі питання програми перепису. Зазвичай інструкції розробляються щодо лічильників. Вони необхідні для забезпечення однакового розуміння питань та однаковості запису відповідей, щоб уникнути помилок.

Уточнення порядку записів дається іноді навіть за відповіді прості запитання, особливо скорочення запису відповідей.

Правило роботи лічильника вказують порядок взаємовідносини опитуваної особи з контролером-інструктором, послідовність дій лічильника під час підготовки до перепису та його проведення, правила вирішення спірних та сумнівних ситуацій, дату та місце здачі матеріалів перепису.

Крім переписного листа та перерахованих регламентуючих документів до **інструментарію** перепису відносяться контрольні бланки, довідки про проходження перепису, записники лічильника та інструктора, відомості, що заповнюються лічильником, інструктором-контролером, завідувачем переписного відділу, інспектором за статистикою по ходу або закінчення.

У переписах 1979, 1989 років необхідно було заповнити такі відомості: з домоволодіння у містах, по населеному пункту у сільській місцевості, по лічильній ділянці, по інструкторській ділянці, по переписному відділу, по району.

Відповіді питання перепису можна отримати самообчисленням і опитуванням. При **самообчисленні** переписні листи заповнює саме населення. Завдання лічильника полягає лише у тому, щоб вручити переписні листи, проінструктувати щодо порядку їх заповнення, перевірити їхню правильність і зібрати назад.

При самообчисленні переписні листи заповнюють багато осіб, у кожного з яких може виникнути своє розуміння поставлених питань, свої відповіді на них. Особливо важко проводити самообчислення при спеціальних позначеннях відповідей, що застосовуються щодо зчитування їх машинами. Цей спосіб дозволяє скоротити терміни проведення переписів, і якщо лічильники добре допомагають населенню при заповненні ними переписних листів, то якість матеріалів може бути досить високою. При цьому способі ще більшого значення, ніж при опитуванні, набуває ясна і чітка постановка питань переписного листа, а також інструкційних вказівок до їх заповнення, які зазвичай даються на самому листі. Самообчислення застосовується у більшості європейських країн, у Австралії, Новій Зеландії, Канаді, США.

Щодо **опитування** лічильники прагнуть отримати відомості від переписуваних. Відомості про них записуються зі слів батьків або дорослих членів сім'ї. Оскільки при опитуванні переписні листи знаходяться у лічильника, він має можливість їх перевірити та ретельніше записати відповіді. Але зустрічі з усіма переписуваними можуть і не відбутися, тоді записи, як і при самообчисленні, записуються зі слів родичів, а то й сусідів.

У деяких країнах застосовуються так звані **явочний спосіб**, що передбачає явку щодо проходження перепису до будь-якої установи, де проводиться опитування. Зазвичай людей опитують вдома. Опитування забезпечує більш одноманітне тлумачення питань, а отже, і якість переписних листів, їх економію під час заповнення лічильниками.

Вибір способу проведення перепису залежить від можливості отримати точніші відомості при мінімумі витрат. У нашій країні, незважаючи на

високий рівень освіти населення, здатного грамотно заповнити переписні листи, перевага надається все-таки опитуванню.

Переписи населення можуть проводитись у будь-який інший спосіб. Відповіді, більш прості питання часто записують самі опитувані, більш складні – лічильники, тобто. використовується **комбінований спосіб**.

Щодо забезпечення точності рахунку населення проводиться низка **контрольних заходів**. До них відносяться: довідка про проходження перепису, що видається у основному тим особам, які пройшли перепис у перший її день, і є підстави припускати, що вони будуть ще раз переписані; контрольний бланк, що заповнюється на тих осіб, яких, можливо, не переписують у тих місцях, де вони мають бути переписані; контрольний обхід, який здійснюється інструктором-контролером, який перевіряє точність записів, зроблених лічильників. **Контрольна перевірка** може бути **суцільною** та **вибірковою**.

У переписах 1939 та 1959 років. інструктор-контролер повинен був оминати і перевірити усе переписане населення; у переписі 1970 року – половину лічильних ділянок, а у 1979 і 1989 роках – лише 25% житлових приміщень у місті та стільки же лічильних ділянок на селі.

Помилки спостереження виявляють також за доброю організацією контролю статистичних бланків і звітів при її прийманні. Контроль буває арифметичний та логічний. **Арифметичний контроль** – це лічильна перевірка підсумків та зіставлення тих показників, які взаємно пов'язані чи впливають один із одного. **Логічний контроль** полягає у взаємному зіставленні отриманих відповідей з різних питань і виявленні помилок у відповідях. Так, якщо зазначений вік 14 років, а освіта вища, то ясно, що відповідь на одне із питань невірна.

У спеціально організованому статистичному обстеженні основне джерело помилок спостереження – погана підготовленість кадрів, нечітке визначення об'єкта спостереження чи одиниці сукупності, а також недоліки у складанні програми. **Джерелом помилок** у статистичному обстеженні може бути описки реєстраторів, недостатньо ясне розуміння суті питання, запам'ятання обстежуваним обличчям окремих чинників, які стосуються минулого тощо. Такі помилки попереджають шляхом докладнішого інструктажу працівників, що задіяні у проведенні обстеження. У деяких випадках ці помилки виявляються у зведених результатах. Так, при розробці даних переписів про розподіл населення за віковими групами виявлялася акумуляція чисельності населення на віках, що закінчуються на 0 або 5, особливо середнього та похилого віку, що пов'язано з округленням віку по пам'яті.

5.3. Перший загальний перепис населення в Україні

Народочислення у світі веде свою історію з часів далекого минулого. Воно, як правило, проводилося безпосередньо щодо виявлення та обліку

об'єктів та одиниць податкового оподаткування. У літописах із середини IX століття з'являються повідомлення, що свідчать про зародок державного фіксування і цим представляють непрямі підтвердження необхідності тоді відповідних операцій з обліку одиниць оподаткування податями і повинностями.

Безпосередні вказівки на проведення операцій, так чи інакше пов'язаних з урахуванням населення, належать до XIII століття. То були обліки, проведені татарами. Літописи розповідають, що після вбивства Київським князем Михайлом послів Батия багато жителів Києва, побоюючись ханського війська, розбіглося, щоб не залишатися з татарами у 1245 році. У цьому ж році було переписано Київське та Чернігівське князівства, для чого Батием було приписано баскаків. Проведення татарами у 1255 – 1259 роках переписних операцій вважалися *«першим числом»*, тобто. першим загальним переписом різних областей. У 70-х роках XIII століття *«Був другим числом з орди від царя»*, тобто було проведено другий загальний перепис. Висловлювання літописців дають підстави вважати, що татарські переписи на Русі поширювалися серед населення і, можливо, були подушними.

Наприкінці XIII століття збір данини щодо татар було передано князям, і з цього часу літописи про татарські переписи не згадують. Це, звичайно, не означає, що переписна практика надалі припинилася. Князям щодо збору данини татарам, для розкладання та стягування податей, для розподілу повинностей потрібно було вести облік одиниць оподаткування. Це й робилося, хоч і не у таких широких масштабах, як за татарів. У багатьох пам'ятках XIV - XV століття є безперечні вказівки проведення переписів у окремих містах та областях.

З кінця XV століття переписи у Київській Русі набули широкого поширення, проте вони не ставили своїм основним завданням облік населення, тому що з цього часу одиницею оподаткування було встановлено певну земельну ділянку – *«соху»*. Переписи стали поземельними, про що з безсумнівною свідчать безпосередні документи цих переписів, зазвичай названі писцовими книжками. Найчастіше писцові книжки складалися за постановою державної влади, доручали цю справу спеціально направленим урядом переписувачам з д'яками і под'ячими.

Точно встановленої форми та порядку описів щодо писцових книжок не було обрано. Те й інше залежало від розсуду самих переписувачів. Зазвичай у сільських місцевостях спочатку описувалося село із зазначенням географічного розташування та кількість дворів та *«людей»*, а потім докладно описувалася земля цього населеного пункту; у містах та примістах – двори, імена та заняття власників, а також торгові лавки, лазні та ряд інших відомостей.

Таким чином, писцові книжки оперують такою рахунковою одиницею, як *«люди»*. Однак це не означає, що враховувалося усе населення. Під словом *«люди»* іноді малися на увазі працівники чоловічої статі. Кількість *«людей»* у писцових книжках зазвичай збігалося з кількістю дворів чи бувало трохи

більше, тобто у цих випадках, очевидно, вносилися лише імена господарів або імена їхніх дорослих синів та братів.

Поземельні переписи XV та XVI століть були загальнодержавними, проводилися дуже нерівномірно, зазвичай охоплювали невелику територію.

XVII століття внесло дуже значні зміни у справу переписів. У цьому столітті почалися торгові відносини із західними країнами, стали розвиватися торгівля та ремесла усередині країни. У зв'язку з цим колишня податна система, що ґрунтувалась на поземельному оподаткуванні, вже не могла задовольняти уряд, оскільки при ній вислизали від податного оподаткування торгові та ремісничі класи. Виходячи з цього уряд передбачив перехід на нову одиницю оподаткування – *«двір»*. Тому перепис у 20-х роках XVII століття перетворився з поземельного на подвірний і залишався таким протягом століття.

Хоча подвірні переписи ставили основним своїм завданням рахунок дворів, проте обов'язково враховувалося тією чи іншою мірою і населення дворів, що переписувались. Документи, що збереглися, свідчать, що у XVII столітті було проведено ряд подвірних переписів як на окремих територіях, так і у загальнодержавному масштабі. Кількість населення та його економічний стан у цьому бурхливому столітті зазнавали різких змін, особливо щодо окремих територій. Цим і пояснюється широке поширення переписів на той час. Безпосередні цілі, якими керувався уряд, призначаючи той чи інший перепис, полягали у прагненні у такий спосіб простежити за готівковим населенням і залучити його до нових платників. Подвірні переписи слугували також остаточному закріпаченню селян, оскільки запис у переписну книжку була документальним підтвердженням кріпацтва.

Та обставина, що крім численних невеликих переписів окремих міст та областей країни вимальовувалися вже й переписи у загальнодержавному масштабі, має дуже важливе позитивне значення у справі розвитку переписів. Таких загальнодержавних подвірних переписів було проведено чотири: у 20-х роках XVII століття; 1646; 1678 та 1710 роках. Подвірні переписи у XVII столітті проводилися за *«державним наказом»*. Виконавчими органами, як і під час поземельних переписів, зазвичай були спеціально призначені урядом *«писці»* з д'яками та під'ячими.

На початку XVIII століття, у петровський час, переважне значення набуває проведення перепису місцевою владою. Поруч із звичайним переписом, практикувалася посилка переписувачів щодо спеціальних осіб, переважно з дворян і служивих людей. У губернії надсилалися вироблені у центрі *«накази»* і *«зразкові пункти та вказівки»*, тобто. інструкції, що вказували, як проводити перепис та кого переписувати. Переписувачі, що проводили переписи, повинні були перш за все ознайомити місцеву владу і населення з наказом і тоді вже приступити до самого перепису. Роль переписувачів полягала у збиранні *«казок»*, у перевірці їх, у звіренні з документами попереднього перепису і, нарешті, у занесенні зібраного матеріалу у спеціальні переписні книжки, а також у складенні необхідні *«переліки»* та *«табелі»*.

До перепису вносили лише тяглі двори; це переважно двори посадські, селянські і бобильські, ділових і задвірних людей. У кожному дворі записувалися: тип двору; поіменно жителі чоловічої статі і майже завжди – їхній вік. Щодо перепису 1710 року, було наказано вносити і жінок, причому у переписні книжки повинні були заноситись усе без винятку і з великою ретельністю, щоб «жодне немовля у листуванні пропущений не був».

Казки подавалися поміщиками, щодо інших розрядів населення – прикажчиками, старостами, виборними, тобто. місцевою владою. Оскільки казка була документом, вона обов'язково підписувалася особою, яка її подала.

Петровські війни та реформи вимагали величезних фінансових коштів. Потрібно було докорінно змінити систему державного податного оподаткування. При подвірній системі не було повного зв'язку між одиницею оподаткування і окремою особою, у результаті деяка частина населення, що належала до податних класів, фактично була прикріплена до **«тягла»**. Новою податною системою і стала **«подушна подать»**, що замінила колишню подвірну.

Введення нової податної одиниці – **душі** – мало призвести до перепису податних душ, що ставило своїм основним завданням розкладку і стягування подушної подати. Система таких подушних переписів, що мали назву **«ревізій»**, проіснувала понад 140 років, причому за цей період було проведено 10 ревізій (дивись таблицю 4.1). У 1860 році закінчилася десята ревізія, а у 1861 році Центральний статистичний комітет, розуміючи низьку якість даних про населення, командує до Англії та Франції двох співробітників щодо ознайомлення з проведенням переписів населення. У цих країнах переписи проводилися регулярно з 1801 року.

Уряд особливо гостро відчув відсутність точних даних про населення, коли у 1873 році виникло питання про введення загальної військової повинності, для правильного вирішення якого потрібні були дані про кількість і розподіл населення по території, його сімейний стан та вік. У зв'язку з цим, а також у зв'язку з передбачуваною податною реформою при Міністерстві фінансів у 1784 році була створена особлива комісія, у завдання якої входило визначення, якими способами і яким порядком має бути проведено загальний перепис населення, якщо він буде визнаний необхідним.

Таблиця 5.1

Динаміка народочислення

Період	Вид обліку населення	Характеристика
А	І	2
ХІІІ століття	Облік населення татарами	Подушний облік з метою збирання даних
ХІV – ХV століття	Облік населення князями	Подушний облік з метою розкладання та стягування податків для татар
ХV – ХVІ	Письмові книжки	Поземельні, місцевого значення.

століття			Супутньою одиницею спостереження були працівники чоловічої статі
VII – початок XVIII століття	–	Подвірні переписи	Одиниця спостереження – двір, супутня – особи спочатку лише чоловічої статі, та були і жіночої статі. Проводилися відповідно до урядових наказів. "Казка" як документ обліку. Спроба переписати усе населення, включаючи немовлят, із зазначенням віку, іноді чину, заняття, місця народження, майнового стану
1718 – 1727 роки		Перша подушна ревізія	Одиниця спостереження – обличчя чоловічої статі. Невдала та вкрай затягнута, погано підготовлена організаційно.
1744 - 1747 роки		Друга подушна ревізія	Зберегла вади першої, але скоротилися терміни проведення. Появи докладної інструкції щодо ревізорів, повніше охоплення чоловічого населення.
1762 – 1765 роки		Третя подушна ревізія	Одиниця спостереження – особи чоловічої та жіночої статі. Відмова від ревізорів. Введення обов'язкової форми «казки».
1781 – 1782 роки		Четверта подушна ревізія	Розширення території ревізії, чітка організація, порівняно невеликий термін проведення.
1794 – 1796 роки		П'ята подушна ревізія	Невдала.
1811 – 1812 роки		Шоста подушна ревізія	Створення спеціальних ревізських комісій на місцях із штатом канцеляристів. Не закінчена у зв'язку з війною 1812 року
1815 – 1826 роки		Сьома подушна ревізія	Найдовша.
1833 – 1850 роки		Восьма, дев'ята та десята подушні ревізії	Збільшення кількості інстанцій, якими проходили казки.

Комісія, визнавши необхідність народного перепису, розглянула два проекту її проведення: А. Б. Бушена та П. П. Семенова-Тян-Шанського. За проектом А.Б. Бушена, який чудово розумів усю обмеженість ревізій, у новому переписі передбачається охоплення усього населення, реєстрація низки нових демографічних ознак, короткий термін реєстрації, але все ж таки перепис тісно пов'язувався з десятою ревізією і зберігався її фіскальний характер. П.П.Семенов-Тян-Шанський проектував проводити загальні народні переписи, повторювані кожні десять років, у роки, що закінчуються банкрутом, з приуроченням неодмінно одного дня, одного з зимових місяців, переважно у грудні.

Комісія відкинула проект одинадцятої ревізії А.Б. Бушена і, значно видозмінивши і доповнивши проект П.П. Семенова-Тян-Шанського, виробила у 1876 році «Положення про загальний перепис» і представила у

Державну Раду. Протягом 20 років П. П. Семенов-Тян-Шанський «пробивав» проведення загального перепису, і лише 5 червня 1895 року «Положення про перший загальний перепис населення» затверджено Миколою II. Почалася підготовка до перепису, призначеного на 9 лютого 1897 року.

Особлива заслуга у підготовці, організації та проведенні перепису 1897 року належить П. П. Семенову-Тян-Шанському. У 1906 році за досягнення і у зв'язку з 50-річчям від часу його дослідження Тянь-Шаня «Верховною владою йому було дозволено надалі зі спадним потомством називатися Семеновим-Тян-Шанським». То справді був учений зі світовим ім'ям: географ, статистик, ботанік, ентомолог; почесний член Петербурзької академії наук, Міжнародного статистичного інституту, багатьох вітчизняних та зарубіжних товариств; віце-голова географічного товариства; державний діяч; громадський діяч; знавець живопису; сім'янин, батько 8 дітей, з яких 6 стали відомими вченими у різних галузях знань; чудова людина, що зберегла до останніх днів бадьорість духу, працездатність, людино- та життєлюбність.

П. П. Семенова-Тян-Шанського по праву називають батьком сучасної **адміністративної статистики**. Він був керівником державної статистики з 1863 року, у 1864 – 1875 роках – директором Центрального статистичного комітету Міністерства внутрішніх справ; у 1875 – 1897 роках – головою Статистичної ради Міністерства внутрішніх справ. У 1870 році організував З'їзд статистиків, у 1895 – 1897 роках керував підготовкою до перепису та самим переписом населення.

Величезна територія, різномовне населення з найрізноманітнішим устроєм життя та побуту, у переважній масі неписьменне, невідготовлене до перепису та налякане різними чутками, поганий зв'язок та дороги ускладнювали проведення перепису.

Критичним терміном за переписом 1897 року, до якого було приурочено рахунок населення, був «ранок» чи «раніше ранок» 9 лютого. Хоча перепис називали одноденним, у ньому тільки рахунок населення був приурочений до одного дня, а проводився він не протягом одного дня. При цьому у містах застосовувався метод самочислення, а у сільській місцевості – метод опитування. Враховувалися одночасно **три категорії населення**: готівкове, постійне та приписне. **Одиницею спостереження** було господарство, але і складався переписний лист. Проте неповне визначення характеристик «господарства» могло спричинити і спричинило об'єднання кількох господарств до одного. У інструкції зазначалося, що до складу кожного окремого господарства входять члени сім'ї, а також родичі та інші особи, що залежать від господаря та проживають з ним разом, але при цьому упускалася така обов'язкова риса, як ведення загального господарства під час спільного проживання.

Переписний лист перепису 1897 року мав **спискову** форму: призначався щодо збору відомостей про усіх членів господарств. Був розрахований на запис у ньому 10 осіб у сільській місцевості та 8 осіб – у містах. Основних **переписних форм було три: форма А** – щодо селянських господарств сільських товариств; **форма Б** – щодо господарських

господарств та приватних будинків, а також дворів усередині селищ; **форма В** – щодо міських жителів. Була й **форма Р** – щодо іногороднього «бродячого» населення зі скороченою кількістю питань переписного листа.

Лицьова сторона **форми А** містила номери переписної та лічильної діляниць, територіальні та адресні відомості, прізвище, ім'я, по батькові господаря двору; чи живе він у власному будинку чи чужому дворі. У таблицю слід було занести відомості про кількість житлових будівель, з чого кожна з них побудована і чим крита. У наступній таблиці «Підрахунок населення у день, до якого присвячено перепис» виділялися графи: усього готівкового населення; постійно мешкає тут населення; серед готівкового населення – осіб неселянських станів; приписаного селянського населення. У кожній графі містилися короткі вказівки, з яких граф переписного листа і за яких позначок у них слід вносити осіб у ці графи. Таким чином, на лицьовій стороні були відображені деякі відомості про житло та підсумкові дані щодо трьох категорій населення по кожному господарству. На внутрішній стороні форми було наведено 14 граф із питаннями перепису. Чотири графи містили два питання, а одна – три.

Крім перелічених форм переписних аркушів був ще ряд інших, стосовно особливостей окремих місцевостей з іншим становим розподілом, і навіть була загальна перелікова відомість щодо запису учнів закритих навчальних закладів, чернецких, ув'язнених і військова перелікова відомість для запису нижніх військових чинів на дійсній службі. У місцевостях з національними меншинами застосовувалися переписні листи з перекладеним мовою тієї чи іншої національності текстом, але з неодмінним збереженням оригінального тексту. Переписні листи були перекладені 20 мовами.

За формами А, Б і В були вироблені та надруковані приклади заповнення переписних аркушів, але вони потрапляли на місця настільки пізно, що суттєву користь принести не могли.

Щодо усіх органів перепису було вироблено окремі докладні інструкції: циркулярна **інструкція** міністра внутрішніх справ губернаторам; загальні підстави діяльності уповноважених; інструкція повітовим та міським переписним комісіям; інструкція завідувачем переписних ділянок у повітах; те саме – у містах; інструкція для перепису в установах, що переписуються у особливому порядку; повчання сільським лічильникам; те саме – міським. Особливо повними були настанови лічильникам, що детально викладають обов'язки лічильника з виробництва перепису та правила заповнення переписних листів.

Програма першого перепису в країні була досить великою, і у жодне порівняння не йде з програмами ревізій. Розпочався перший перепис не з кількох питань, як у інших країнах, а з 19. Програма перепису переважно відповідала рекомендаціям VIII сесії Міжнародного статистичного конгресу 1872 року. Враховано був досвід місцевих переписів.

Для «іногородницького бродячого» та щодо кочового населення застосовувалася скорочена програма.

При проведенні перепису 1897 року був обраний варіант з двома обходами лічильника і заповненням переписних листів до критичного дня; другий обхід проводився починаючи з 28 січня. Заповнення переписних листів у сільській місцевості проводилося за 20-30 днів до перепису. Переписні листи, роздані лічильникам у містах за 5-10 днів до перепису, заповнювалися господарями квартир. Починаючи з дня перепису лічильники знову оминали свої ділянки, уточнювали відомості і раніше заповнені листи вносили зміни, якщо вони сталися до дня перепису. На це у сільській місцевості відводилося чотири дні, а у міській – два. Привести матеріали в остаточний порядок, підбити підсумки за рахунковою ділянкою та здати матеріали завідувачу переписної ділянки лічильники мали максимум за чотири дні у містах, у селах – за п'ять днів. У переписних ділянках знімали копію з переписних аркушів. Збір, перевірка усього матеріалу та копіювання переписних листів мали займати не більше 20 днів. Потім ці матеріали здавалися до повітових та міських комісій. Вони за півтора місяці повинні були перевірити, підбити короткі підсумки і здати усі матеріали до губернських переписних комісій, які після чотирьох місяців роботи відправляли їх до головної комісії у Санкт-Петербург разом із короткими попередніми підсумками – один екземпляр переписних листів.

Розробка матеріалів проводилася централізовано лише ЦСК. Міністерство внутрішніх справ спеціально щодо зберігання та роботи над переписними листами найняло велику будівлю, кімнати якої були наповнені ними «від підлоги до стелі». Спочатку передбачалося опрацювати матеріали перепису за допомогою сортувальних машин Голлериту. Згодом від них довелося відмовитись. Розробка проводилася вручну за декількома відділеннями, була пов'язана з великими труднощами, зокрема, через низьку якість первинного матеріалу. Програма робіт неодноразово переглядалася, скорочувалася. З великим дефектами були представлені матеріали про рідні мови, грамотність, заняття. Тільки через вісім років технологія була закінчена. Тоді були опубліковані у двох томах результати перепису: «Загальне зведення по Імперії результатів розробки даних першого загального перепису населення, виробленого 28 січня 1897 року» і закінчено публікацію 89 випусків за губерніями, областями, чотирма містами та островом Сахалін під назвою «Перший загальний перепис населення імперії 1897 року»

Питання нового перепису було порушено вже 1899 році з ініціативи Міжнародного статистичного інституту, але уряд, пославшись на недавнє виробництво першого перепису, заявив, що він має намір зробити другий перепис у 1910 році. Однак, коли настав цей термін, у міністерства фінансів не виявилось грошей на перепис. З ініціативи Центрального статистичного комітету 1911 році знову було порушено питання проведення нового перепису. Розгляд питання рухався надзвичайно повільно, і лише 1915 році був готовий план перепису, а особливою комісією з участю професора А. А. Кауфмана були складені проекти інструкцій та переписних бланків. Але проведення самого перепису було відкладено остаточно війни.

Тема 6. Помилки спостереження та способи їх контролю

Проведення спостереження може супроводжуватися появою помилок. Статистичні дані повинні бути настільки точні, наскільки це потрібно щодо цілей аналітики та наскільки це може бути виправданим з точки зору витрат. При цьому важливо знати не лише про наявність помилок, а й про їх діапазон та можливість оцінити величину такої помилки. Для цього вимагається обов'язкове надання відомостей, можливість повторного звернення до респондента та контроль точності. Помилки, які виявляють у процесі контролю можуть бути різні за походженням та за дією.

6.1. Види помилок

У процесі статистичного спостереження неминуче виникають похибки, пов'язані, по-перше, з варіацією міри точності оцінки спостережуваних фактів і, по-друге, з можливістю припущення різноманітних спотворень і прорахунків, іменованих помилками реєстрації. Помилки статистичного спостереження мають різну природу і тому можуть бути класифіковані в такий спосіб.

Розрізняють **навмисні та ненавмисні** помилки реєстрації, що визначаються ступенем тенденційності підходу до встановлення фактів.

Навмисні помилки виражаються найчастіше як приписок, свідомого завищення значень ознак, прикрашають результати виробничо-господарської діяльності з метою отримання вигоди. Приписки були нерідким явищем у статистичній практиці у застійний період вітчизняної економіки. Перебудова у роботі органів державної статистики повинна рішучим чином викоринити свідоме прикрашання стану справ на виробництві та в суспільстві.

Джерело ненавмисних помилок полягає у недосконалості методологічного та організаційного забезпечення статистичного спостереження, недостатньої підготовленості кадрів, стану матеріально-технічної бази, трудової та виконавчої дисципліни суб'єкта спостереження.

Помилки реєстрації поділяються на **випадкові** та **систематичні**. Природа **випадкових помилок** визначається переважно тими самими різноманітними обставинами, як і ненавмисних помилок. До них можуть бути зараховані описки, неточності і помилки, збої у роботі обчислювальної техніки.

Систематичні помилки мають специфічний характер, виникнення у вирішенні цілком певного кола завдань. Прикладом систематичної помилки є широко відоме у статистиці явище вікової акумуляції, що полягає у округленні віку особами середньої та старшої вікових груп при відповіді на питання про вік. Окремо можна виділити лічильні та методологічні помилки, пов'язані із застосуванням недосконалих методів обліку. Такого виду помилки можуть бути і у наступних етапах статистичного дослідження.

При проведенні вибірових спостережень виникають характерні для них помилки, зумовлені різницею чисельності одиниць, що входять у вибірову та вихідну сукупність. Це важливо, тому що за вибіровими

даними з певною ймовірністю судять про усю сукупність. Ці помилки називають **помилками репрезентативності**.

Залежно від моменту виявлення помилки поділяються на **усувні** та **непереборні**. За наявності умов для своєчасного внесення коректив до первинної чи звітної документації помилка усувається. Інформація про виявлену помилку може бути передана до вищої ланки і після передачі звітності.

Доцільно виділити категорії **дійсних** та **уявних помилок**. До уявних, або псевдопомилоч, належить недостовірні інформація, яка сприймається як помилка реєстрації, тоді як насправді вона виражає неординарність явищ.

Класифікація помилок спостереження представлена рис. 5.1.

	Причини виникнення		Види помилок	
	Приписки, спотворення даних		Навмисні	
	Низька якість організації спостереження		Ненавмисні	
	Низька якість методології		Методологічні	
	Описки		Випадкові	
	Обсяг вибірки		Репрезентативності	
	Момент виявлення помилки		Усувні	
			Непереборні	
	Неординарність явища		Уявні	

Рис. 6.1. Класифікація помилок спостереження

6.2. Методи контролю даних

На якість матеріалів статистичного спостереження впливає характер контролю формулярів та іншої облікової документації, що здійснюється у процесі їхнього приймання. Розрізняють контроль форми та змісту.

Контроль форми включає виявлення перепусток, відсутність відповідей. **Стриманий контроль** здійснюється у двох формах: лічильний та логічний. **Рахунковий контроль** полягає у перевірці підсумків підрахунку даних формулярів. Там, де має місце розрахунок взаємозалежних показників,

контроль можливий внаслідок встановлення деякого їх кількісного зв'язку, а також балансового методу.

Логічний контроль здійснюють шляхом перевірки змістового зв'язку між значеннями ознак щодо кожної одиниці спостереження. У тих випадках, коли порушується логічний зв'язок ознак, необхідно встановити, чи формуляр містить дійсно допущену помилку реєстрації або дане поєднання ознак зумовлено неординарністю ситуації. Логічний контроль, на відміну від рахункового, безпосередньо не встановлює помилку спостереження, лише сигналізує про її можливість і вимагає додаткового зв'язку з одиницею спостереження.

Державна служба статистики України та її місцеві органи для підвищення достовірності даних первинного обліку систематично контролюють його в умовах виробничих підприємств та установ невиробничої сфери. Поряд із перевіркою документів первинного обліку статистичні органи значну увагу приділяють контролю якості статистичної звітності шляхом вивчення її повноти, правильності заповнення форм, документальної обґрунтованості даними первинного, оперативно-технічного та бухгалтерського обліку.

Рисунок 6.2 - Види помилок спостереження за походженням та дією

Зважаючи на різні види помилок спостереження виділяють такі види їх контролю:

- контроль методів на окремих етапах збирання та оброблення даних з виправленням помилок (шляхом пробних обстежень та оперативного контролю);
- дескриптивний контроль шляхом додаткового проведення вибіркового спостережень (насамперед, для контролю помилок в даних респондентів);
- контроль змісту та результатів (порівняння з даними з інших джерел, результатами, що одержані за допомогою інших методів).

Значною мірою якість одержаної в процесі спостереження інформації залежить від якості попередньої підготовчої роботи, а особливо від правильності складеної програми. Одним із заходів, який дозволяє уникнути помилок спостереження та сприяє підвищенню його ефективності, є проведення пробного спостереження. Його метою є уточнення питань програми, апробація інструментарію, оцінювання ступеня готовності кадрів до проведення спостереження. До таких спостережень, зокрема, належать пробні переписи населення, пілотаж анкет тощо. Це підготовча робота до другого перепису населення в Україні.

3.Плани практичних (семінарських) занять, самостійної роботи (у т.ч. індивідуальні завдання):

Дистанційний курс: Кущенко О.І. «Організація статистичних спостережень» URL:

<https://dist.karazin.ua/moodle/course/view.php?id=5151>

Теми семінарських (практичних, лабораторних) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Етапи статистичного дослідження	1	-
2	Сутність і завдання статистичного спостереження	1	-
3	Форми, види і способи статистичних спостережень	3	-
4	Статистична звітність на сайті Державної служби статистики України	3	-
5	Переписи населення початку XXI століття	2	-
6	Зіставлення даних перепису населення України та інших країн	3	-
7	Другий перепис населення України року	4	-
8	Зарубіжний досвід бізнес-обстежень	3	-
9	Статистичне спостереження (на конкретному прикладі)	3	-
10	Проведення «пілотажу» проектів статистичного формуляра для конкретних обстежень	2	-
11	Сутність помилок, статистичного спостереження та методи перевірки достовірності зібраних даних (на конкретних прикладах)	1	-
12	Тестування по розділам 1 та 2	3	-
13	Презентація статистичного спостереження	3	-
	Разом	32	-

Критерії оцінювання здобувачів вищої освіти за відповіді на питання поточного контролю

Завданням поточного контролю є перевірка розуміння та засвоєння певного матеріалу, вироблених навичок проведення розрахункових робіт, умінь самостійно опрацьовувати тексти, здатності осмислити зміст теми чи розділу, умінь публічно чи письмово представити певний матеріал (презентація).

Якісними критеріями оцінювання виконання завдань поточного контролю є:

3. *Повнота відповіді або виконання завдання:* елементарна; фрагментарна; повна; неповна.

4. *Рівень сформованості логічних умінь:* елементарні дії; операція, правило, алгоритм; правила визначення понять; формулювання законів і закономірностей; структурування суджень, доводів, описів.

Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Види, зміст самостійної роботи	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Теоретичні знання: проектування статистичного дослідження	16	-
2	Виконання індивідуальних практичних завдань: збір та обробка статистичної інформації	18	-
3	Підсумки тестування: Переписи, реєстри, види і способи статистичного спостереження	16	-
4	Використання Internet ресурсів: застосовування пакету прикладних програм щодо розв'язання задач кількісного аналітичного оцінювання статистичного дослідження	16	-
5	Написання есе за результатами контрольної роботи та її презентація	20	-
	Разом	86	-

Критерії оцінювання результативності роботи студентів при виконанні самостійної роботи

Якісними критеріями оцінювання виконання індивідуальних завдань студентами є:

1. *Повнота виконання завдання*: елементарна; фрагментарна; повна; неповна.
2. *Рівень самостійності студента*: під керівництвом викладача; консультація викладача; самостійно.
3. *Сформованість навчально-інформаційних умінь*: роботи з підручником, володіння різними способами читання, складання плану, рецензій, конспекту, вміння користуватися бібліотекою, спостереження, експеримент тощо.
4. *Сформованість навчально-інтелектуальних умінь*: визначення понять, аналіз, синтез, порівняння, класифікація, систематизація, узагальнення, абстрагування, вміння відповідати на запитання, виконувати творчі завдання тощо.
5. *Рівень сформованості фахових методичних вмінь (вміння застосовувати на практиці набуті знання)*: низький – володіння умінням здійснювати первинну обробку навчальної інформації без подальшого її аналізу; середній – уміння вибирати відомі способи дій для виконання фахових завдань; достатній – застосовує набуті знання у стандартних практичних ситуаціях; високий – володіння умінням творчо-пошукової діяльності.

Індивідуальні завдання:

Організувати та провести вибіркове статистичне спостереження (на конкретному прикладі). Тим самим студент повинен відпрацювати методику збору та аналітики інформації, необхідної щодо статистичного дослідження. Статистичне спостереження представити у вигляді презентації та захистити його на науковій конференції у групі.

Статистичне дослідження проводиться за наступним алгоритмом :

- Постановка проблеми і визначення основних етапів спостереження.
- Статистичне обґрунтування панелі спостереження.
- Розробка програми спостереження, "пілотаж анкети, коригування основної програми спостереження.
- Проведення статистичного спостереження за основною програмою.

- Зведення і угруповання даних статистичного спостереження.
- Аналітика результатів, виведення і пропозиції щодо проведеного спостереження.
- Підготовка презентації статистичного спостереження.
- Матеріали спостереження представити у формі ЕСЕ або Реферату і прислати для перевірки.
- Щодо захисту на науковій конференції, то вона проходить у вигляді(бажано інтерактивної) презентації свого дослідження.

Критерії оцінювання здобувачів вищої освіти за виконання індивідуальної роботи або контрольної роботи

Контрольна робота студента складається з 4-ох основних розділів завдання. Максимальна оцінка за виконання завдань контрольної роботи – 20 балів.

Схема оцінювання контрольної роботи у тах балах:

№ п/п	Розділи завдання	тах бал
1	Постановка проблеми та актуальність	2
2	Науково обґрунтований алгоритм збору та обробки статистичної інформації	3
3	Аналітика статистичного спостереження та презентація на науковій конференції у групі	10
4	Бонусні бали за використання англійської мови	5
	Усього	20

4.Питання, задачі, завдання або кейси для поточного контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти, для контрольних робіт, передбачених навчальним планом, післятестаційного моніторингу набутих знань і вмінь з навчальної дисципліни:

Дистанційний курс: Кущенко О.І. «Організація статистичних спостережень» URL:

<https://dist.karazin.ua/moodle/course/view.php?id=5151>

Післятестаційний моніторинг набутих знань і вмінь з навчальної дисципліни

Комплексна контрольна робота

дисципліни «Організація статистичних спостережень»

Для студентів спеціальності 051 «Економіка»

ОПП «Економічна аналітика та статистика»

Варіант №1

I. Теоретична частина:

- 1.1 Дати повну відповідь на питання: Організація роботи по проведенню статистичного спостереження
2. Визначте єдину правильну відповідь на кожне з тестових питань:
 - 2.1 Програмою спостереження є:
 - a) Перелік робіт які потрібно здійснити
 - b) Перелік питань, на які слід одержати відповіді
 - c) Перелік відповідей одержаних в наслідок спостереження
 - 2.2 По виду діяльності звітність підрозділяється на форми звітності по:
 - a) Промисловості
 - b) Сільському господарству
 - c) Будівництву
 - d) Транспорту
 - e) Зв'язку
 - f) Житлово-комунальне господарство
 - g) Туризму і т.п.
 - h) Всі відповіді вірні
 - 2.3 Атрибутивними (списовими) ознаками є:
 - a) Урожайність соняшника
 - b) Номінальна вартість акції
 - c) Акціонерний капітал компанії

II. Практична частина:

Розв'язати задачу

Чисельність населення України (в сучасних кордонах; дані офіційної статистики) на:

1.01.1913 р. – 35,2 млн.чол. (оцінка)

1.01.1940 р. – 41,4 млн.чол. (оцінка)

1.01.1951 р. – 37,2 млн.чол.

15.01.1959 р. – 41,9 млн.чол. (перепис)

15.01.1970 р. – 47,1 млн.чол. (перепис)

17.01.1979 р. – 49,8 млн.чол. (перепис)

12.01.1989 р. – 51,7 млн.чол. (перепис)

1.01.1996 р. – 51,3 млн.чол.

1.01.2000 р. – 49,7 млн.чол.

5.12.2001 р. – 48,4 млн.чол.(Перший Всеукраїнський перепис населення)

1.01.2006 р. – 46,9 млн.чол.

1.01.2008 р. – 46,4 млн.чол.

1.04.2009 р. – 46,9 млн.чол.

1.06.2011 р. – 45,7 млн.чол.

1.01.2012 р. – 45,6 млн.чол.

Доповніть динаміку чисельності населення до 01.01.2024 року; охарактеризуйте динаміку чисельності населення України в період підготовки до другої Всеукраїнської перепису населення.

Професійно оцініть рівень даної інфраструктури.

Викладач Олена КУЩЕНКО

Комплексна контрольна робота
дисципліни «Організація статистичних спостережень»
Для студентів спеціальності 051 «Економіка»
ОПП «Економічна аналітика та статистика»
Варіант №3

1. Теоретична частина:

1.1. Дати повну відповідь на питання: Які локальні системи охоплює процес формування ефективного плану і програми статистичного спостереження?

2. Визначте єдину правильну відповідь на кожне з тестових питань:

2.1 Об'єктом спостереження в статистиці є :

А) Сукупність одиниць про які мають бути зібрані необхідні дані

В) Первинна сукупність, від якої мають бути отриманні дані в процесі спостереження

С) Первинний елемент сукупності який є носієм ознак, що підлягають реєстрації

2.2. У відповідності до порядку представлення звітності підрозділяють на:

i) Загальнодержавну

j) Відомчу

k) Обидві відповіді вірні

Під час інвентаризації кредиторської заборгованості клієнтів комерційних банків об'єктом спостереження є:

d) Обсяги кредиторської заборгованості

e) Комерційні банки

Одиницею сукупності є:

f) Кредити

g) Клієнти – позичальники

2. Практична частина:

Розв'язати задачу

За наслідками анкетного опитування населення якості медичного обслуговування, відповіді розділилися таким чином:

Таблиця 3.1

Чи задовольняє Вас якість медичного обслуговування?	Кількість відповідей, % до підсумку
Так цілком	15
Частково	49
Абсолютно не задовольняє	36
Разом	100

Визначити:

1. Середній центрований бал якості медичного обслуговування
2. Зробіть кваліфіковані висновки.

Викладач

Олена КУЩЕНКО

Комплексна контрольна робота
дисципліни «Організація статистичних спостережень»
Для студентів спеціальності 051 «Економіка»
ОПП «Економічна аналітика та статистика»

Варіант №4

1.Теоретична частина:

- 1.1. Дати повну відповідь на питання: Стислий огляд Загальнонаціональних переписів в закордонних країнах (Великобританія, США, Канада, Чехія, Аргентина, Китай, ЮАР та інш.)
2. Визначити єдину правильну відповідь на кожне з тестових питань:
 - 2.1. За організаційними формами розрізняють спостереження:
 - А) поточне(безперервне), періодичне,одноразове;
 - В) суцільне,вибіркове, метод основного масиву, монографічне;
 - С) звітність, спеціально організоване спостереження, реєстр.
 - 2.2. Систематичні помилки виникають внаслідок:
 - А) неточного формулювання запитань у бланках спостереження;
 - В) помилок в інструкції;
 - С) усі відповіді вірні.
 - 2.3. При ібірковому спостереженні середніх шкіл міста щодо якості харчування учнів у шкільних їдальнях одиницею спостереження є:
 - А) учень школи;
 - В) школа.Одиницею сукупності є:
 - С) учень школи;
 - Д) шкільна їдальня.

2.Практична частина:

За даними попередніх вибірових обстежень частка нестандартної плодоовочевої продукції складає 0,10.

Скільки перевірок необхідно провести, щоб помилка вибірки з вірогідністю 0,954 не перевищила 4%. Зробіть обґрунтовані висновки.

Викладач

Олена КУЩЕНКО

Комплексна контрольна робота
дисципліни «Організація статистичних спостережень»
Для студентів спеціальності 051 «Економіка»
ОПП «Економічна аналітика та статистика»

Варіант №5

1.Теоретична частина:

- 1.1. Дати повну відповідь на питання: Організаційний план спостереження.

2. Визначити єдину правильну відповідь на кожне з тестових питань:
- 2.1. Об'єктивний час може бути критичним моментом, якщо він характеризується:
- А) періодом, протягом якого здійснюється спостереження;
 - В) моментом часу, станом на який здійснюється реєстрація даних.
 - С) обидві відповіді вірні.
- 2.2. Організаційно формою перепису багаторічних плодово-ягідних насаджень є:
- А) звітність;
 - В) спеціально-організоване спостереження;
- Організаційною формою укладання списків платників є:
- С) реєстр;
 - Д) спеціально організоване спостереження.
- 2.3. Помилки репрезентативності виникають тільки при:
- А) суцільному спостереженні;
 - В) несучільному спостереженні;
 - С) обидві відповіді вірні.

II. Практична частина:

Вибіркові психометричні обстеження дітей у двох закладах дали наступні результати:

Таблиця 5.1.

Учбовий заклад	Кількість обстежених дітей	Рівень інтелектуального розвитку	
		Середнє значення	Квадратичний коефіцієнт варіації
А	25	110	20
В	36	120	30

Визначити:

Відносну помилку а порівняйте вибірки, якщо це можливо? Зробіть професійні висновки.

Викладач

Сідор

Олена КУЩЕНКО

Комплексна контрольна робота

дисципліни «Організація статистичних спостережень»

Для студентів спеціальності 051 «Економіка»

ОПП «Економічна аналітика та статистика»

Варіант №6

1. Теоретична частина:

- 1.1. Дати повну відповідь на питання: Ценз при проведенні статистичного спостереження.
2. Визначити єдину правильну відповідь на кожне з тестових питань:
- 2.1. Проводиться облік військовозабоїв'язаних осіб. За ступенем охоплення одиниць це спостереження:
- А) суцільне;
 - В) монографічне.
- За часом реєстрації даних:

- С) періодичне;
- Д) поточне.
- 2.2. Кількісними ознаками є:
 - А) товарооборот супермаркету;
 - В) обігові витрати супермаркету;
 - С) обидві відповіді вірні.
- 2.3. Випадковими називають помилки, які виникають через:
 - А) неточність вимірювання;
 - В) округлення чисел;
 - С) описок;
 - Д) інші випадкові причини;
 - Е) усі відповіді вірні.

II. Практична частина:

За наслідками опиту домогосподарок (у рамках маркетингового дослідження) 135 з 225 вважають за краще вживати чай у разових упаковках.

З вірогідністю 0,954 визначити помилку для частки домогосподарок, що є потенційними покупцями, споживаючих чай у разових упаковках, %.

Зробіть кваліфіковані висновки.

Викладач

Олена КУЩЕНКО

Комплексна контрольна робота
дисципліни «Організація статистичних спостережень»
Для студентів спеціальності 051 «Економіка»
ОПП «Економічна аналітика та статистика»
Варіант №7

1. Теоретична частина:

- 1.1. Дати повну відповідь на питання: Статистичний моніторинг.
2. Визначити єдину правильну відповідь на кожне з тестових питань:
 - 2.1. Організаційною формою обліку відвідувань закладів культури є:
 - А) звітність;
 - В) спеціально організоване спостереження.Організаційною формою реєстрації є:
 - С) звітність;
 - Д) спеціально організоване спостереження.
 - 2.2. Непереривними ознаками є:
 - А) оцінка знань студентів;
 - В) середній бал оцінок;
 - С) обидві відповіді вірні.
 - 2.3. Ненавмисні помилки реєстрації можуть бути:
 - А) випадковими;
 - В) систематичними;
 - С) обидві відповіді вірні.

2. Практична частина:

За рік зареєстровано браків у :
Регіоні А- 12,7 тис.

Регіоні В- 11,3 тис.

Середньорічна чисельність населення складає відповідно у:

Регіоні А-1760 тис.чол.

Регіоні В-1345 тис.чол.

Визначити:

Кількість браків на 1000 жителів по регіонах А та В. Які статистичні методи застосовувались при обчисленні. Зробіть обґрунтовані висновки.

Викладач

Олена КУЩЕНКО

Комплексна контрольна робота

дисципліни «Організація статистичних спостережень»

Для студентів спеціальності 051 «Економіка»

ОПП «Економічна аналітика та статистика»

Варіант №8

1. Теоретична частина:

- 1.1. Дати повну відповідь на питання: Класифікація помилок статистичного спостереження.
2. Визначити єдину правильну відповідь на кожне з тестових запитань:
 - 2.1. До організаційного плану включають такі питання:
 - А) час і місце спостереження;
 - В) критичний момент спостереження;
 - С) хто повинен проводити спостереження;
 - Д) спосіб проведення;
 - Е) підготовчі роботи до проведення спостереження;
 - І) усі відповіді вірні.
 - 2.2. Цензом в статистиці називають:
 - А) орган, що здійснює спостереження;
 - В) особу, що здійснює спостереження;
 - С) набір кількісних та якісних обмежувальних ознак.
 - 2.3. Як ви оцінюєте рівень своєї фахової кваліфікації?
 - А) високий;
 - В) вищий за середній;
 - С) середній;
 - Д) нижче середнього;
 - Е) низький.

II. Практична частина.

За результатами спеціально підготовленого обстеження розподіл пацієнтів приватної клініки характеризується такими даними:

Таблиця 8.1.

Антигрипова вакцинація	Захворіли	Не захворіли	Разом
Не пройшли	26	39	65
Пройшли	2	30	32
Разом	28	69	97

Шанси уникнути захворювання гриппом при вакцинації більше у тих, хто не пройшов антигрипозної вакцинації?
Зробіть професійні обґрунтовані висновки.

Викладач Олена КУЩЕНКО

Комплексна контрольна робота
дисципліни «Організація статистичних спостережень»
Для студентів спеціальності 051 «Економіка»
ОПП «Економічна аналітика та статистика»
Варіант №9

1. Теоретична частина:

- 1.1. Дати повну відповідь на питання: Порівняльна характеристика статистичної та бухгалтерської звітності.
2. Визначити єдину правильну відповідь на кожне з тестових запитань:
 - 2.1. Статистичне спостереження за рівнем реєстрації поділяють на такі види:
 - А) первинне спостереження;
 - В) вторинне спостереження;
 - С) обидві відповіді правильні.
 - 2.2. При проведенні обстеження інвестиційної привабливості об'єктів готельного комплексу регіону треба визначити:
 - А) мету спостереження;
 - В) об'єкт спостереження;
 - С) одиницю сукупності;
 - Д) одиницю спостереження;
 - Е) усі відповіді вірні.
 - 2.3. Помилки репрезентативності притаманні спостереженню:
 - А) суцільному;
 - В) вибіркового;
 - С) обидві відповіді вірні.

II. Практична частина:

Використовуючи сайти статистичного агентства Eurostat Європейського союзу <http://www.europa.eu.int/comm/eurostat> та <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/> знайдіть інформацію про чисельність населення у країнах- членів Європейського союзу. Прокоментуйте методику пошуку статистичної інформації Європейського союзу в Internet.

Викладач Олена КУЩЕНКО

Комплексна контрольна робота
дисципліни «Організація статистичних спостережень»
Для студентів спеціальності 051 «Економіка»
ОПП «Економічна аналітика та статистика»
Варіант №10

1. Теоретична частина:

- 1.1. Дати повну відповідь на питання: Регістрове спостереження.

2. Визначити єдину правильну відповідь на кожне з тестових питань:
- 2.1. Відповідно до закону України «Про державну статистику» основними завданнями державної статистики є:
- А) забезпечення вірогідності статистичної інформації;
 - В) об'єктивності статистичної інформації;
 - С) обидві відповіді вірні.
- 2.2. Звіт про підсумки сівиби ярих культур подається раз на рік не пізніше 5 днів після закінчення сівиби.
- Суб'єктивним часом є:
- А) 5 днів;
 - В) день закінчення сівиби.
- Критичним моментом є:
- С) 5 днів;
 - Д) день закінчення сівиби.
- 2.3. Дискретними ознаками є:
- А) число країн експортерів;
 - В) обсяг експорту товарів та послуг;
 - С) обидві відповіді вірні.

II. Практична частина:

Використовуючи статистичні сайти ООН www.un.org/esa/policy/wels/wesp та <http://unstats.un.org/unsd/> знайдіть інформацію про чисельність населення 192 країн-членів ООН.

Прокоментуйте методику пошуку та використання статистичної інформації ООН в Internet.

Викладач Олена КУЩЕНКО

Комплексна контрольна робота
дисципліни «Організація статистичних спостережень»
Для студентів спеціальності 051 «Економіка»
ОПП «Економічна аналітика та статистика»
Варіант №11

1. Теоретична частина:

- 1.1. Дати повну відповідь на питання: Визначення понять «статистичне спостереження», «об'єкт спостереження», «суб'єкт спостереження», «одиниця спостереження».
2. Визначити єдину правильну відповідь на кожне з тестових питань:
- 2.1. За ступенем охоплення одиниць обстеження бувають:
- А) обстеження основного масиву;
 - В) монографічне обстеження, анкетне спостереження;
 - С) суцільне та несуцільне;
 - Д) вибіркове.
- 2.2. Об'єктивним часом спостереження є:
- А) час, до якого відносяться дані спостереження;
 - В) час, протягом якого здійснюється спостереження;
 - С) момент часу, станом на який здійснюється реєстрація даних.
- 2.3. Кількісними ознаками є:

- А) стаж роботи;
- В) професія;
- С) обидві відповіді вірні.

II. Практична частина:

На конкурсі краси судді розподілили місця між учасницями таким чином:

Таблиця 11.1.

Номер учасниці	1	2	3	4	5	6
Суддя А	4	3	2	5	6	1
Суддя В	5	3	1	4	6	2

Визначити коефіцієнт кореляції Спірмена, як міру узгодженості оцінок суддів.
Зробіть кваліфіковані висновки.

Викладач Олена КУЩЕНКО

Комплексна контрольна робота
дисципліни «Організація статистичних спостережень»
Для студентів спеціальності 051 «Економіка»
ОПП «Економічна аналітика та статистика»
Варіант №12

1. Теоретична частина:

- 1.1. Дати повну відповідь на питання: Поняття статистичного спостереження.
2. Визначити єдину правильну відповідь на кожне з тестових питань:
 - 2.1. Проводиться опитування постійних слухачів радіопередач «Авто-радіо». За ступенем охоплення одиниць це спостереження:
 - А) вибіркове;
 - В) анкетне.
 За часом реєстрації даних:
 - С) одноразове;
 - Д) поточне.
 - 2.2. Статистичний інструментарій – це:
 - А) набір статистичних формулярів;
 - В) інструкції та роз'яснення щодо проведення спостереження;
 - С) обидві відповіді вірні.
 - 2.3. Для перевірки вірогідності матеріалів спостереження застосовують наступні способи контролю:
 - А) логічний;
 - В) лічильний(арифметичний);
 - С) обидві відповіді вірні.

II. Практична частина:

Вкажіть тип ознаки та можливі варіанти її кількісного відображення для наведених запитань «Анкети студентів».

- a. Ваш вік _____ (кількість років).
- b. Чи відповідає, на Вашу думку, сучасним вимогам фахова підготовка професіоналів статистиків у нашому навчальному закладі?
 - 1) Так, відповідає;
 - 2) Не відповідає.
- c. Зазначте свої життєві плани:
 - 1) Здобути вищу освіту;
 - 2) Забезпечити матеріальний добробут сім'ї;
 - 3) Знайти цікаву роботу.
- d. Ви задоволені своїм вибором професії?
 - 1) Задоволений;
 - 2) Ставлюсь байдуже;
 - 3) Не задоволений;
 - 4) Не відповів.

Викладач Олена КУЩЕНКО

Комплексна контрольна робота
дисципліни «Організація статистичних спостережень»
Для студентів спеціальності 051 «Економіка»
ОПП «Економічна аналітика та статистика»
Варіант №13

1. Теоретична частина:

- 1.1. Дати повну відповідь на питання: Методи контролю даних статистичного спостереження.
- 2. Визначити єдину правильну відповідь на кожне з тестових питань:
 - 2.1. Статистичне спостереження за часом реєстрації фактів поділяють на такі види:
 - A) поточне спостереження;
 - B) періодичне спостереження;
 - C) одноразове спостереження;
 - D) усі відповіді вірні.
 - 2.2. Перший всеукраїнський перепис населення 2001р. здійснювався станом на 24 годину з 4 на 5 грудня і продовжувався з 5 грудня по 14 грудня 2001 року.
Об'єктивним часом є:
 - A) 24 години з 4 на 5 грудня;
 - B) 10 днів.
 - 2.3. Дискретними ознаками є:
 - A) кількість підприємств побутового обслуговування;
 - B) обсяг реалізації побутових послуг населенню;
 - C) обидві відповіді вірні.

2. Практична частина:

Використовуючи сайти статистичного агентства Eurostat Європейського союзу <http://www.europa.eu.int/comm/eurostat> та <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/> знайдіть інформацію про ВВП (GDP) країн- членів Європейського Союзу.

Прокоментуйте методику пошуку статистичної інформації Європейського союзу в Internet.

Викладач Олена КУЩЕНКО

Комплексна контрольна робота
дисципліни «Організація статистичних спостережень»
Для студентів спеціальності 051 «Економіка»
ОПП «Економічна аналітика та статистика»
Варіант №14

1. Теоретична частина:

- 1.1. Дати повну відповідь на питання: Основні поняття о статистичних переписах.
2. Визначте єдину правильну відповідь на кожне з тестових питань:
 - 2.1. Відповіді на запитання програми фіксують у статистичних формулярах:
 - А) бланках звітності;
 - В) бланках спостереження;
 - С) переписних листах;
 - Д) усі відповіді вірні.
 - 2.2. Сутність статистичного спостереження полягає у:
 - А) планомірному науково-обґрунтованому, організованому зборі масових даних про економічні та соціальні явища і процеси;
 - В) статистичній обробці цифрових даних;
 - С) обидві відповіді вірні.
 - 2.3. Атрибутивними (описовими) ознаками є:
 - А) вид страхування;
 - В) ліквідність активів;
 - С) плтоспроможність банків.

II. Практична частина:

Розробити організаційний план і програму статистичного спостереження «Викладач в зеркалі статистики»

Викладач Олена КУЩЕНКО

Комплексна контрольна робота
дисципліни «Організація статистичних спостережень»
Для студентів спеціальності 051 «Економіка»
ОПП «Економічна аналітика та статистика»
Варіант №15

1. Теоретична частина:

- 1.1. Дати повну відповідь на питання: Поняття та види статистичного опросу.
2. Визначити єдину правильну відповідь на кожне з тестових питань:
 - 2.1. Статистичне спостереження за ступенем охоплення поділяють на такі види:
 - А) суцільне спостереження;
 - В) несучільне спостереження;
 - С) обидві відповіді вірні.
 - 2.2. Проводиться запис актів громадянського стану. За ступенем охоплення одиниць це спостереження:
 - А) основного масиву;

- В) суцільне;
 За часом реєстрації даних:
 С) поточне;
 Д) періодичне.
- 2.3. Термін подання квартального звіту з 1 по 15 квітня. Об'єктивним часом є:
 А) 1-15 квітня;
 В) квартал;
 С) обидві відповіді вірні.

2. Практична частина:

За даними вибіркового обстеження малих підприємств з різного формою власності, рівні рентабельності реалізації продукції складають:

Таблиця 15.1.

Форма власності	Кількість підприємств	Рентабельність реалізації продукції, %
Державна	4	16 22 20 18 - -
Недержавна	6	25 31 33 28 27 24

Визначите середню з групових дисперсій рентабельності реалізації продукції.
 Зробіть обґрунтовані висновки.

Викладач Олена КУЩЕНКО

Комплексна контрольна робота
 дисципліни «Організація статистичних спостережень»
 Для студентів спеціальності 051 «Економіка»
 ОПП «Економічна аналітика та статистика»
 Варіант №16

1. Теоретична частина:

- 1.1. Дати повну відповідь на питання: Конфіденціальна статистична інформація.
2. Визначити єдину правильну відповідь на кожне з тестових питань:
- 2.1. Несуцільне спостереження поділяють на:
 А) вибіркове спостереження;
 В) анкетне;
 С) монографічне;
 Д) усі відповіді вірні.
- 2.2. Реєстрація новонароджених здійснюється не пізніше місяця від дня народження.
 Об'єктивним часом є:
 А) день народження;
 В) місяць.
 Суб'єктивним часом є:
 Д) день народження;
 Е) місяць.
- 2.3. Помилки реєстрації притаманні спостереженню:
 А) суцільному;

- В) вибіркового;
- С) обидві відповіді вірні.

2. Практична частина:

Розробити організаційний план і програму статистичного спостереження «Студент в зеркалі Статистики»

Викладач Олена КУЩЕНКО

Комплексна контрольна робота
дисципліни «Організація статистичних спостережень»
Для студентів спеціальності 051 «Економіка»
ОПП «Економічна аналітика та статистика»
Варіант №17

1. Теоретична частина:

- 1.1. Дати повну відповідь на питання: Розробка програми як одна із найважливіших методологічних проблем спостереження.
2. Визначити єдину правильну відповідь на кожне з тестових питань:
 - 2.1. Помилки реєстрації поділяють на:
 - А) навмисні;
 - В) ненавмисні;
 - С) обидві відповіді вірні.
 - 2.2. Статистична звітність існує за:
 - А) термінами реєстрації;
 - В) видами діяльності;
 - С) змістом тощо;
 - Д) усі відповіді вірні.
 - 2.3. При опитуванні мешканців міста з приводу їх ставлення до приватизації житла одиницею спостереження є:
 - А) всі мешканці міста;
 - В) мешканці неприватизованого житла.Одиницею сукупності є:
 - А) житло, що підлягає приватизації;
 - В) житловий фонд міста.

II. Практична частина:

Чисельність міського населення України по стану на 1.01. 2020 року становить 31,3 млн.чол., сільського-14,3 млн.чол. Охарактеризуйте структуру чисельності населення України.

Зобразіть дане явлення на графіку. Зробіть висновки.

Викладач Олена КУЩЕНКО

Комплексна контрольна робота
дисципліни «Організація статистичних спостережень»
Для студентів спеціальності 051 «Економіка»
ОПП «Економічна аналітика та статистика»
Варіант №18

1.Теоретична частина:

- 1.1. Дати повну відповідь на питання: Використання Інтернету при проведенні Перепису населення на початку тисячоліття в 2000-2001р.р.
2. Визначити єдину правильну відповідь на кожне з тестових питань:
 - 2.1. Річний звіт про виробничо-фінансову діяльність малого підприємства слід подати не пізніше 10 січня.
Об'єктивним часом є:
А) 1.01.-10.01;
В) рік.
Суб'єктивним часом є:
С) 1.01.-10.01;
D) рік.
 - 2.2. Непереривними ознаками є:
А) розмір податків;
В) обсяг експорту товарів та послуг;
С) обидві відповіді вірні.
 - 2.3. У процесі статистичного спостереження можуть виникати помилки:
А) реєстрації;
В) репрезентативності;
С) обидві відповіді вірні.

2.Практична частина:

Складіть перелік запитань, що входять до програми спостережень:

- а) опитування слухачів школи бізнесу щодо орієнтації навчального процесу на практичну діяльність;
- б) вибіркового обстеження бюджетів сімей пенсіонерів;
- в) обліку валютних операцій комерційних банків.

Викладач Олена КУЩЕНКО

Критерії оцінювання здобувачів вищої освіти за відповіді на питання поточного контролю

Завданням поточного контролю є перевірка розуміння та засвоєння певного матеріалу, вироблених навичок проведення розрахункових робіт, умінь самостійно опрацьовувати тексти, здатності осмислити зміст теми чи розділу, умінь публічно чи письмово представити певний матеріал (презентація).

Якісними критеріями оцінювання виконання завдань поточного контролю є:

5. *Повнота відповіді або виконання завдання:* елементарна; фрагментарна; повна; неповна.

6. *Рівень сформованості логічних умінь:* елементарні дії; операція, правило, алгоритм; правила визначення понять; формулювання законів і закономірностей; структурування суджень, доводів, описів.

**5.Завдання підсумкового контролю
(семестрових екзаменів, письмових залікових
робіт):**

Дистанційний курс: Кущенко О.І. «Організація
статистичних спостережень» URL:

<https://dist.karazin.ua/moodle/course/view.php?id=5151>

Критерії оцінювання знань щодо дисципліни «Організація статистичних спостережень»

Порядок оцінювання знань студентів, розроблений: і впроваджений у навчальний процес у Харківському національному університеті імені В.Н.Каразіна унормовує основні принципи організації поточного, підсумкового та семестрового контролю знань студентів з усіх видів виконуваних робіт (теоретична підготовка, практична робота, самостійна робота ІНДЗ, наукова робота тощо), а також методику переведення показників академічної успішності студентів ХНУ імені В.Н.Каразіна у національну шкалу.

Контрольні заходи є необхідним елементом зворотного зв'язку у процесі навчання. Вони визначають відповідність рівня набутих студентами знань, умінь та навичок вимогам нормативних документів щодо вищої освіти.

Підсумковий контроль за курсом – у формі екзамену

До складання екзамену допускають студентів, що мають задовільну кількість балів зі складених тестів з основних навчальних двох розділів курсу, написання та захисту індивідуального завдання у формі розрахунково-графічні роботи та інших завдань, передбачених програмою дисципліни.

Екзамен здійснюють за екзаменаційними білетами, які містять теоретичну частину, в якій одне теоретичне питання та два тестових завдання і практичну частину, у складі якого передбачено розв'язання та аналітична оцінка конкретної ситуації. Саме вони дають можливість здійснити оцінювання знань студента за дисципліною «Організація статистичних спостережень» (рис. 1).

Додаток 20	
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	
Факультет <u>економічний</u>	
Спеціальність <u>051 «Економіка»</u>	
Освітня програма «Економічна аналітика та статистика»	
Семестр <u>6</u>	
Форма навчання <u>денна</u>	
Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень): <u>перший (бакалаврський)»</u>	
Навчальна дисципліна: «Організація статистичних спостережень»	
ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ №13	
2. Теоретична частина:	
1.1. Дати повну відповідь на питання: Аналітичні можливості спостереження. (max15 балів)	
1.2. Тести: (max по 5 балів)	
2. Практична частина:	
2.1. Розв'язати задачу: (max15 балів)	
Затверджено на засіданні кафедри статистики, обліку та аудиту протокол № 1 від "26" серпня 2024 р	
Завідувач кафедри	 Оксана НЕСТЕРЕНКО
	підпис
Екзаменатор	 Олена КУЩЕНКО
	підпис

Рисунок 5.1 Зразок екзаменаційного білету

Сертифікат про проходження стажування у LMS Moodle:

6.Критерії оцінювання знань студентів та розподіл балів:

Дистанційний курс: Кущенко О.І. «Організація статистичних спостережень» URL:
<https://dist.karazin.ua/moodle/course/view.php?id=5151>

Структура засобів контролю та розподіл балів із дисципліни **«Організація статистичних спостережень»** наведена у наступній таблиці:

Узагальнена схема нарахування балів (денна форма навчання)

Поточний контроль, самостійна робота, індивідуальні завдання							Екзамен	Сума
Поточне оцінювання (проміжний контроль)				Контрольна робота, перед- бачена навчаль- ним планом	Індиві- дуальне зав- дання	Разом		
Розділ 1		Розділ 2						
T1	T2	T3	T4	20	-	60	40	100

T1, T2, T3, T4 – теми розділів

Для допуску до складання підсумкового екзамену здобувач вищої освіти повинен набрати не менше **15 балів** з навчальної дисципліни **«Організація статистичних спостережень»** під час поточного контролю, самостійної роботи та контрольної роботи.

Критерії оцінювання на екзамені:

Оцінювання знань студента проводиться за 100-бальною чотирирівневою шкалою (відмінно, добре, задовільно, незадовільно). За екзамен студент може отримати максимум 40 балів:

1. Для отримання оцінки «відмінно» (35-40 балів) студент повинен: укластися у встановлений строк підготовки відповіді; викласти теоретичний матеріал чітко, коротко, зв'язано й обґрунтовано; навести вірне рішення задачі та тестів.

2. Для одержання оцінки «добре» (25-34 балів) студент повинен: укластися у встановлений строк підготовки відповіді; викласти теоретичний матеріал обґрунтовано й зв'язано; навести вірне рішення задачі; можливі помилки при відповіді на тести.

3. Для отримання оцінки «задовільно» (15-24 балів) студент повинен: викладати теоретичний матеріал у доступній для розуміння формі; можливі помилки при розв'язанні задачі та тестів.

4. Оцінку «незадовільно» (1-14 балів) отримують студенти, відповіді яких можуть бути оцінені нижче вимог, сформульованих у попередньому пункті.

Шкала оцінювання екзаменаційної роботи:

- за правильну відповідь на теоретичне питання студент одержує - 15 балів;
- за правильно виконане 2-х тестових завдань – 10 балів;
- за правильно виконане практичне завдання студент одержує 15 балів.

Якщо одна з оцінок не зараховано «незадовільно», то загальна оцінка не може бути вищою за зараховано «задовільно».

Підсумкова оцінка з навчальної дисципліни визначається як загальна оцінка, яка враховує оцінки з кожного виду контролю (оцінки проміжного контролю за роботу протягом семестру та оцінка за результатами підсумкового екзамену).

**Зведена шкала оцінювання роботи студентів з дисципліни
«Організація статистичних спостережень»**

Види робіт	Максимум балів
Поточне оцінювання	40
Контрольна робота	20
РАЗОМ	60
<i>Екзамен</i>	40
ВСЬОГО	100

У відповідності до набраних студентом балів оцінка знання матеріалу проводиться за чотирирівневою системою згідно з Методикою переведення показників успішності знань студентів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка
	для чотирирівневої шкали оцінювання
90–100	відмінно
70–89	добре
50–69	задовільно
1–49	незадовільно